

इवली शल्ये रुपती खुपती, मात करू दे त्यांच्यावरती
प्रगल्भतेचे पंख लेवूनी ने ज्योतिर्जगतात

संवाद

प्रिय प्रबोधक मित्र-मैत्रिणींनो,

बहुतेक सर्वांनी शाळेच्या स्नेहसंमेलनाचा आनंद लुटला असेल. संमेलनातील विविध कार्यक्रमांमध्ये सहभागी होऊन अनेकांकडून टाळ्याही मिळवल्या असतील. वर्गावर्गामधील अथवा पथक, कुल, गटांमधील क्रीडास्पर्धांमध्ये विजयही नोंदवले असतील. तुमच्या या आनंदात आम्हालाही सहभागी होण्यासाठी हे सर्व आमच्यापर्यन्त पोहोचवा. त्यातल्या गमती-जमती वेगळेपण ... इत्यादी.

४ अंकावरच्या प्रश्नपत्रिकेला घाबरला नाहीत ना ! प्रश्न अगदीच सोपे आहेत. त्यात सर्व अंक समोर ठेवून उत्तरे लिहायची परवानगी ! मग उत्तरपत्रिका लिहायला सुरुवात केली ना ! नाताळच्या सुट्टीत ती पूर्ण करून १५ जानेवारीपर्यंत आमच्याकडे पाठवा. काहींच्या उत्तरपत्रिका यायला लागल्या बरं का !

हिवाळ्यातला गारठा जाणवायला लागला असेल. पण या गारठ्याला अंगात शिरू देऊ नका. जोरदार व्यायाम करून अंगात निर्माण झालेल्या उष्णतेने थंडीला दूर पळवून लावा. येते दोन-तीन महिने व्यायामाला अन् शरीर सतेज, सुदृढ करायला खूप पोषक आहेत. त्यामुळे “**भरपूर व्यायाम अन् भरपूर आहार**” हे या महिन्याचे ब्रीदवाक्य !

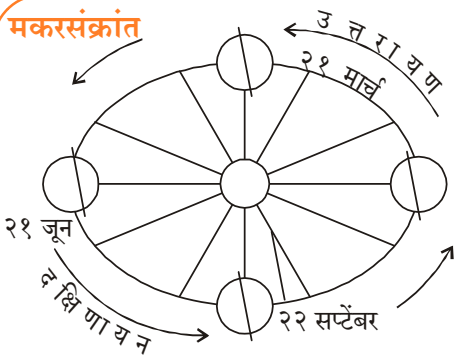
अयोध्येतील घटनांचे पडसाद भारताच्या अंतर्गत अन् आंतरराष्ट्रीय स्तरांवरही उमटलेले दिसतात. तुम्ही सर्व याबाबत वाचता आहात ना ! पण कोणतेही टोकाचे मत बनवण्यापूर्वी सर्व बाजूंनी या प्रश्नाचा अभ्यास करणे महत्त्वाचे आहे. या अंकातील लेखाच्या आधारे त्याची विचारप्रक्रिया सुरू होऊ दे !

तुम्ही स्वतः राष्ट्रभक्त आहात का ? तुमचे या देशावर प्रेम आहे का? मग तुम्ही तुमची राष्ट्रभक्ती, राष्ट्रप्रेम कसे व्यक्त करता ? नुसतं मनातून वाटणं अन् केवळ शब्दांच्या आधारे व्यक्त करणं यानं भागत नाही. त्यासाठी दैनंदिन व्यवहारात तुमच्या कृतीतून ते व्यक्त व्हायला हवं. यासाठी एक सोपी कृती या अंकात सुचविली आहे. यंदाच्या वर्षी प्रजासत्ताक दिनी “**मी माझी स्वाक्षरी देवनागरी अथवा भारतीय लिपीतूनच करीन.**” असा निश्चय करायचा अन् अनेकांना करायला लावायचा. या स्वाक्षरी अभियानात पुढाकार घेऊन सहभागी व्हा.

नववर्षाच्या शुभेच्छा १ चैत्रला ! तूर्त संक्रांतीच्या निमित्ताने,
तीळगूळ खा अन् गोड बोला ! सस्नेह तुमचा,

महेंद्र सेठिया

मकरसंक्रांत

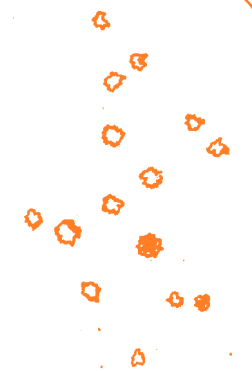
सूर्याच्या भासमान भ्रमणावर आधारलेल्या कालमापनाच्या पद्धतीस सौर कालगणना म्हणतात. सूर्याच्या भ्रमणमार्गाचे १२ भाग मानले असून प्रत्येक भागाला ‘राशी’ म्हणतात. या १२ राशींना ‘सौरमास’ म्हणतात. या सौर गणनेनुसार सूर्य मेष राशीच्या प्रथम बिंदूत २१ मार्च म्हणजेच सौर चैत्र १ या दिवशी येतो.

तसेच मकर राशीत २२ डिसेंबर म्हणजेच सौर पौष १ रोजी येत असतो. म्हणजेच या दिवशी सूर्याचा मकर राशीत प्रवेश, अर्थात सूर्याचे मकर संक्रमण होते. २२ डिसेंबर या दिवशी दक्षिण गोलार्ध सूर्याच्या बाजूला जवळ व त्यामानाने उत्तर गोलार्ध लांब असतो. परिणामतः उत्तर गोलार्धात दिवस लहान व दक्षिण गोलार्धात दिवस मोठा असतो.

२२ डिसेंबर याच दिवशी उत्तरायण सुरू होते म्हणजेच सूर्य मकरवृत्ताकडून हळूहळू कर्कवृत्ताकडे येताना दिसतो त्यालाही मकर संक्रमण असे म्हणतात.

२२ डिसेंबर या दिवशी सर्वात लहान दिवस व मोठी रात्र असते. त्यानंतर दिवस मोठा व रात्र लहान होत जाते. उबदारपणा वाढत जातो अन् तो आपल्याला हवाहवासा वाटत असतो. म्हणूनच मकर संक्रमणाचा विशेष आनंद !

मकरसंक्रांत प्रतिवर्षी २२ डिसेंबरला म्हणजेच १ पौषला साजरी करा !

देऊ, घेऊ तिळगूळ लाडू
हेवे, दावे मोडून काडू
संक्रांतीला साक्षी ठेवून
स्नेह वाढवू, प्रेम वाढवू

‘१०० दिवसांची शाळा’ हे शीर्षक वाचून मनातल्या मनात आनंद झाला ना ? खरं तर इतक्या सुट्ट्या मिळूनही आपल्याला वर्षभर चालणाऱ्या शाळेचा कंटाळा येतो. पण १०० दिवसांच्या शाळेत जाणाऱ्या मुलांना मात्र तुमच्यासारखं वाटत नाही हं ! त्यांना खरं तर हवी आहे तुमच्यासारखी पूर्ण वर्षभर चालणारी शाळा. पण चार महिने धो धो कोसळणारा पाऊस, शेतीतली छोटी-मोठी कामे, अशा अनेक कारणांनी त्यांना वर्षभर शाळेत जाताच येत नाही. मग डिसेंबर ते मार्च अशा चार महिन्यात वर्षभराचा अभ्यास शिकवणारी शाळा या मुलांसाठी सुरू केली, श्री बल्लाळेश्वर प्रतिष्ठानच्या प्रभाकर लिमये यांनी.

कुठे आहे बरे ही शाळा ? पुणे-मुंबई महामार्ग सह्याद्रीला कापून जेथे कोकणात उतरतो तेथून जेमतेम ४० कि.मी. अंतरावर अष्टविनायकापैकीच्या पाली गावापासून जवळच डोंगराच्या कुशीत पडसरे नावाचं गाव आहे. गाव कसलं ? दहा बारा घरांची एक छोटीशी वाडीच. अशी आणखी पाच-सहा छोटी छोटी गावं या पडसऱ्याच्या परिसरात आहेत.

पडसऱ्यात १०० दिवसांची शाळा प्रथम सुरू झाली तेव्हा काहीही सोयी नव्हत्या. आता वीज आणि पाणी यांची सोय झाली आहे. तरीही शिक्षण आणि आरोग्य हे दुर्लक्षितच ! तुम्ही चार वर्षांचे झालात की आपोआपच शाळेत जाता कारण तुमच्या आईवडिलांना तुम्ही शिकावं असं वाटत असतं. शिक्षणाचं महत्त्व त्यांना पटलेलं असतं. पण पडसऱ्यातल्या एखाद्या हिरामणच्या वडिलांना मात्र मुलाने शाळा शिकावी असे वाटतच नाही. त्यांना वाटतं मुलांनी शेतीतली कामे करावीत, गुरांकडे

पाहावं, लहान भावंडांना सांभाळावं, त्यातच येथे वर्षातले चार महिने धो धो पाऊस पडतो. मुलं शाळेत जाणार कशी ? शाळा असली तरी तेथे शिक्षकच नसले तर ?

मग मुलांना चार महिने राहता येईल अशा पडसऱ्यातल्या घरात ही १०० दिवसांची शाळा सुरू झाली. बालवाडी ते चौथी असे वर्ग असलेली ही शाळा घराच्या पडवीत, अंगणात, झाडाखाली आणि क्वचित झाडावरही भरू लागली. मुलांना शिकवायला शिक्षक येतात पुण्याहून. ज्ञान प्रबोधिनीच्या ‘प्रचीती’ या संघटनेत काम करणारे हे युवक-युवती चार दिवस दांडी मारून, स्वखर्चाने पडसऱ्याला गुरुजी, बाई म्हणून जातात. पण पडसऱ्यातल्या मुलामुलींना हे गुरुजी आणि बाई खूप आवडतात. हे शिक्षक त्या मुलांचे दादा, ताई बनतात. त्यांच्याबरोबरच प्रबोधिनीत शिकणारे आठवी, नववीतले दोन-दोन विद्यार्थीही पडसऱ्याला जातात. मुलांचे खेळ घेणे, त्यांना गाणी, हस्तकला शिकवणे हे काम असतं या विद्यार्थ्यांकडे. दर चार दिवसांनी पडसऱ्याच्या शाळेतल्या विद्यार्थ्यांना नवीन शिक्षक लाभतात. कारण दर चार दिवसांनी नवीन गट शिक्षक म्हणून पडसऱ्याला दाखल होतो. या युवा शिक्षकांना शिकवण्याचे काम तर करायचे असतेच पण २४ तास मुलांबरोबर असल्याने इतरही अनेक कामे करावी लागतात. या मुलांना सकाळी उठल्यावर तोंड धुवायला लावणे, त्यांच्या केसांची निगा राखणे, लहान मुलांना अंधोळी घालणे, त्यांना झालेल्या खरजेला औषधे लावणे हेही हे शिक्षक आनंदाने करतात. मुलांसाठी प्रेमाने हे सारे करता करता शिक्षक व मुले एकमेकांत इतके गुंतून जातात की शिक्षकांचा पडसऱ्यातून पायच निघत नाही.

मार्चमध्ये शाळा

संपल्यावर मुलांची परीक्षा घेतली तेव्हा मुलांची भाषा, गणित यात उत्तम प्रगती झाली होतीच. पण एकूणच मुलांमधला आत्मविश्वास, धीटपणा वाढला होता. ही मुले चौथीपर्यंत शिकून पुढच्या शिक्षणासाठी आश्रमशाळेत जातील. त्यांच्या

शिक्षणप्रवासाची सुरुवात करून देण्याचा प्रयत्न तुमच्यासारख्या मुलामुलींनी चालवलेल्या या १०० दिवसांच्या शाळेने चालू केला आहे.

पडसऱ्यातल्या मुलांसारखी लाखो मुलंमुली, त्यांना शाळेत जायचं असूनही शाळेत जाऊ शकत नाहीत. नोव्हेंबर ते मार्च या काळात तुम्ही तुमच्या आजूबाजूला ऊसतोडीसाठी चाललेली अनेक शेतकरी कुटुंबे पाहात असाल. ही सारी कुटुंबे दुष्काळी भागातून जगायला म्हणून साखर कारखान्यांच्या परिसरात येताना दिसतील. ऊसतोडीचे काम करून त्यांच्या पोटाचा प्रश्न सुटतो पण त्यांच्या मुलांच्या शिक्षणाचं काय ? साराच आनंद. ह्या मुलांनाही पडसऱ्यासारखी १०० दिवसांची शाळा दिली तर ! प्रबोधिनीच्या प्रचीती संघटनेने इतर संस्थांच्या मदतीने यावर्षी या मुलामुलींसाठी पुण्याजवळ मांजरी या गावात एक साखरशाळा सुरू करायचे ठरवले आहे. २८ डिसेंबरला ही शाळा सुरू होईल. पडसऱ्यासारखेच कॉलेज आणि शाळांमधले विद्यार्थी त्यांचे शिक्षक होतील. आणखी काही मुलामुलींच्या शिक्षण प्रवाहातला अडसर दूर होईल.

लंकेला जाताना सेतू बांधताना रामाच्या वानरसेनेला खारीने तिच्या परीने मदत केली होती. तसे आपणही या देशाचे शैक्षणिक प्रश्न सोडवण्यासाठी आपला खारीचा वाटा उचलू शकाल.

– प्रा. विवेक पोंक्षे

आपण काय करू शकाल ?

* पडसरे व मांजरी येथील शाळेत शिकवण्यासाठी जाऊ शकाल. त्यासाठी अधिक तपशील सायंकाळी ७ ते ८ या वेळात प्रबोधिनीत मिळेल. * नगरपालिका शाळांत शिकणाऱ्या, मागे पडणाऱ्या मुलांची शिकवणी घेऊ शकाल.

* एकातरी निरक्षर व्यक्तीला साक्षर करू शकाल. * जवळच्या ग्रामीण भागातील मुलांना शनिवार, रविवार अभ्यासात मदत करू शकाल. * हॉटेलात, गैरेजमध्ये काम करणाऱ्या मुलांना शिकवू शकाल.

चला तर असा एखादा उपक्रम करून खऱ्या अर्थाने ‘प्रबोधक’ बनू या. या कामात तुमच्या मित्रांची, शिक्षकांची, आई वडिलांची जरूर मदत घ्या.

व्यायाम करताना हे लक्षात ठेवा ...

मागील अंकात आपण हिवाळ्यामध्ये भरपूर व्यायाम का करावा याचे महत्त्व पाहिले. पण मग प्रश्न निर्माण होतो योग्य व्यायाम कोणता ? पळणे की चालणे ? सायकल चालविणे की पोहणे ? सूर्यनमस्कार, आसने की वजन उचलणे ? शहाण्याने हा वाद मनातही आणू नये कारण सगळेच व्यायाम चांगले असतात. मात्र त्या त्या प्रकाराचे फायदे तोटे अन् मर्यादा प्रत्येकाने जरूर समजावून घ्याव्यात. अन् मग उपलब्ध परिसर, साधन सामग्री व शरीराची गरज लक्षात घेऊन व्यायामाला प्रारंभ करावा. व्यायाम करण्यापूर्वी पुढील गोष्टी ध्यानात घेणे आवश्यक आहे.

१. विद्यार्थ्यांनी सकाळी (शक्यतो सूर्योदयापूर्वी) एक-दीड तास व्यायाम करावा आणि सायंकाळी मोकळ्या हवेत खेळावे.

२. वय आणि शक्तीच्या मानाने

व्यायामाच्या विविध प्रकारांची संख्या वाढवावी. दर आठवड्यास व्यायामाचे प्रमाण थोडेथोडे वाढवावे. प्रबोधनच्या दुसऱ्या अंकात दिलेले उद्दिष्ट गाठण्याच्या दृष्टीने प्रयत्न करावा.

३. व्यायाम करीत असताना नियमित प्राणायाम (तालबद्ध श्वासोच्छ्वास) करावा.

४. व्यायाम करताना कपडे सैल व सुटसुटीत असावेत. नाजूक अवयवांचे रक्षण करण्यासाठी आवश्यक ते घट्ट कपडे वापरावेत.

५. व्यायाम करताना कपाळावर व छातीवर पुरेसा घाम येऊ लागला व थकल्यासारखे वाटले म्हणजे त्या वेळचा व्यायाम बंद करावा. व्यायामानंतर आलेला घाम पंचाने अथवा टॉवेलने पुसून घ्यावा आणि लगेच गरम कपडे घालावेत. व्यायामानंतर अंगाला गार वारं लागू देऊ नये.

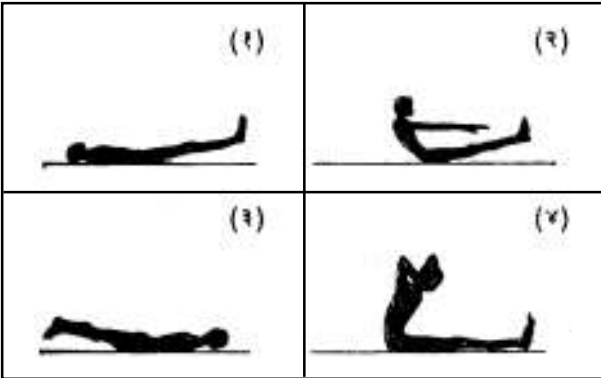
६. व्यायाम करताना त्या त्या व्यायामावर व त्या व्यायामामुळे ज्या स्नायूंना व्यायाम

प्रा. मनोज देवळेकर
होणार आहे त्यावर आपले मन एकाग्र करून व्यायाम करावा, म्हणजे फार लवकर फायदा होईल. संपूर्ण व्यायाम झाल्यावर ३-४ मिनिटे स्वस्थपणे शरीर सैल सोडून शरीराच्या विविध स्नायूंवर लक्ष केंद्रित करावे व ते अधिकाधिक बळकट होण्यासाठी प्रार्थना करावी.

७. हिवाळ्यात व्यायामापूर्वी स्नान करावे तर उन्हाळ्यात व्यायामानंतर स्नान करावे.

८. प्रत्येक आठवड्यात एक दिवस रोजचा व्यायाम बंद ठेवून विश्रांती घ्यावी. रोज न करता येणारे (१५-२० कि.मी. सायकलिंग, ५-७ कि.मी. पळणे - डोंगर चढणे, पोहणे इ.) व्यायाम या दिवशी करावयास हरकत नाही. शक्य असेल तर रोज अथवा विश्रांतीच्या दिवशी तेल लावून (सरस, तीळ अथवा खोबरेल) मालीश करावे व अर्ध्या तासाने गरम पाण्याने स्नान करावे.

पोटाचे व्यायाम

पोटाचे स्नायू हे त्यातल्या त्यात खूपच नाजूक स्नायू असतात. एखादा गुद्दा पोटात बसला तर अगदी गुदमरायला होते. म्हणूनच या स्नायूंनाही बळकट करण्यासाठी पुढे काही सोपे व्यायाम प्रकार दिले आहेत. इतर व्यायामांबरोबरच यातील काही प्रकारांचा आवर्जून अंतर्भाव करावा.

१) जमिनीवर उताणे झोपा. हात शरीराच्या जवळ ठेवा. पाय एकमेकांना चिकटवा. पाय कंबरेपासून घोट्यापर्यंत गुडघ्यात न वाकविता ताठ स्थितीत जमिनीपासून ४ ते ६ इंच वर उचला व मनातल्या मनात ५० आकडे म्हणा. शक्यतो श्वासोच्छ्वास नियमित चालू ठेवा. असे ३-४ वेळा करा. हळू हळू वेळ वाढवा.

२) जमिनीवर उताणे झोपा. आकृतीत दाखविलेल्या स्थितीमध्ये काही सेकंद राहण्याचा प्रयत्न करा.

३) जमिनीवर पालथे झोपा. पाय कंबरेपासून ताठ जमिनीपासून वर उचलायचा प्रयत्न करा.

४) उताणे झोपलेल्या स्थितीतून हात मानेपाशी धरून कंबरेतून उठा अन् डोके गुडघ्याला लावायचा प्रयत्न करा. पुन्हा उताणे झोपण्याच्या स्थितीत या अन् पुन्हा उठून डोके गुडघ्याला (गुडघे न उचलता, पाय गुडघ्यात न वाकवता) टेकवण्याचा प्रयत्न करा. असे १० ते १२ वेळा करा. प्रारंभी आपल्या मित्र/मैत्रिणीला पायावर बसण्यास सांगा.

मन वज्र हवे अन् मनगट ते पोलाद !

**स्वामी विवेकानंद जयंतीनिमित्त
ज्ञान प्रबोधिनी युवती विभाग सादर करीत आहे -
उत्साहपूर्ण क्रीडा प्रात्यक्षिके !!**

चित्तथरारक जाळांचे प्रकार; डोंगरदऱ्यात हिंडण्यासाठी प्रस्तरावतरण (रॅपलिंग); स्वसंरक्षणार्थ लाठी, कराटे, नानचक्कू; याबरोबरच सांस्कृतिक बांबूनृत्य; सर्वांगसुंदर व्यायाम, स्केटिंग अशी वैविध्यपूर्ण सामूहिक आणि व्यक्तिगत कौशल्ये पाहण्यासाठी आवर्जून या ! यात सहभाग आहे प्रबोधिनीच्या व अन्य शाळांमधील प्रबोधिकांचा !

दिनांक : राष्ट्रीय सौर १३ पौष, शके १९१४, रविवार, ३ जानेवारी ९३.
वेळ : सायं. ५.३० ते ७.४५ स्थळ : न्यू इंग्लिश स्कूल, टिळक रस्ता, पुणे

आपण आपल्या मित्रमैत्रिणींसह या !

छंद आकाश दर्शनाचा . . . सप्तर्षीची ओळख

आकाशाची थोडी फार माहिती असलेल्या मुलांना उत्तरेकडे दिसणारा व कधीही न मावळणारा तारा म्हणून ध्रुव ताऱ्याची ओळख असते. परंतु आकाशात ध्रुव नक्की कोठे दिसतो, हे त्यांना ठाऊक नसते. त्याला शोधण्यासाठी शर्मिष्ठा या नक्षत्राची किंवा सप्तर्षीची मदत घ्यावी लागते. ध्रुव ताऱ्याच्या दोन दिशांना हे दोन तारकापुंज आहेत. एक मावळत असताना दुसरा उगवत असतो. जणू आकाशातले हे घड्याळच आहे. या महिन्यात ईशान्येकडील क्षितिजावर सप्तर्षी उगवू लागतील. त्याची थोडीशी ओळख आपण करून घेऊ.

सप्तर्षी नावाप्रमाणे सात ठळक ताऱ्यांनी बनलेला समूह आहे. एक मोठा चौकोन व त्याला तीन ताऱ्यांची शेपटी असल्याने पतंगासारख्या दिसणाऱ्या सप्तर्षीची आकृती सहज ओळखता येते. निरनिराळ्या देशात निरनिराळ्या नावाने सप्तर्षींना ओळखले जाते. पाश्चात्य लोकांना हा समूह अस्वलासारखा वाटतो म्हणून त्यांनी त्याला मोठे अस्वल किंवा ग्रेट बेअर किंवा उर्सा मेजर असे नाव दिले आहे.

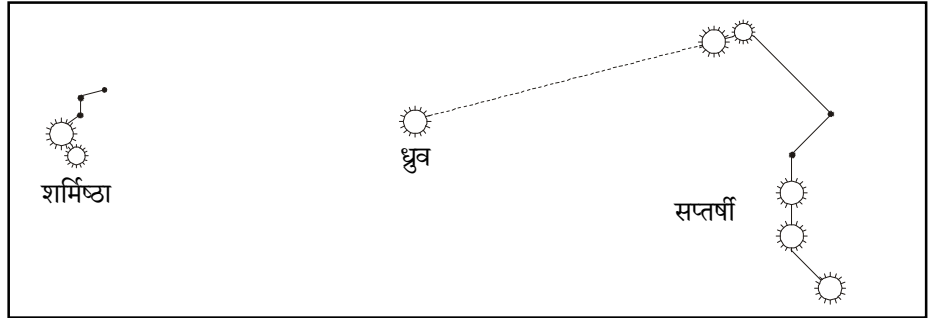
काहींनी त्याला नांगर, दांड्याची पातेली, खाटकाची सुरी, पतंग, चार्ल्सचा गाडा अशी चित्रविचित्र नावे दिलेली आहेत.

भारतीयांनी सात ताऱ्यांना सात ऋषी मानले. क्रतू, पुलह, पुलस्त्य, अत्रि, अंगिरा, वसिष्ठ आणि मरीचि असे हे सात ऋषी. प्रथम उगवणारे पुलह व क्रतू हे दोन तारे जोडून हीच रेषा पुढे उत्तर क्षितिजाकडे $5\frac{1}{2}$ पट वाढविल्यास जो एकच तारा स्पष्ट दिसतो, तोच ध्रुव तारा. चौकोनातील नंतर उगवणारे दोन तारे म्हणजे पुलस्त्य व अत्रि. अत्रि ताऱ्यापासून या चौकोनी आकाराला तीन ताऱ्यांची शेपटी फुटलेली दिसते. अत्रि जवळचा शेपटीचा पहिला तारा आहे अंगिरा, मधला वसिष्ठ आणि

शेवटचा मरीचि. वसिष्ठाकडे नजर रोखून पाहिल्यास एक छोटीशी तारका त्याच्याजवळच लुकलुकताना दिसते. ती आहे वसिष्ठाची भार्या अरुंधती.

आज दिसत असलेली सप्तर्षीची आकृती अतिप्राचीन काळी अशी दिसत नव्हती. दीर्घ कालानंतर ही आकृती आपला आकार बदलणार आहे. याला मुख्य कारण म्हणजे या सात ताऱ्यांपैकी ५ तारे आकाशात एका दिशेने, तर उरलेले २ तारे त्याच्या विरुद्ध दिशेने प्रवास करीत आहेत. प्रचंड अंतरामुळे आपल्याला त्यांच्यातील हा बदल जाणवत नाही. दुर्बिणीतून निरीक्षण करून त्यांची हालचाल शास्त्रज्ञांनी शोधली. या तारकासमूहात मोठमोठ्या विश्वांचा किंवा तेजोमेघांचा शोध देखील शास्त्रज्ञांनी लावला आहे.

* *

ले. - डॉ. प्रकाश तुपे

वेध आकाशातील घटनांचा ... स्विफ्ट - टटल धूमकेतू

स्विफ्ट - टटल नावाचा धूमकेतू पृथ्वीवर १४ ऑगस्ट २१२६ रोजी आपटण्याची शक्यता असल्याची बातमी आपण ऐकली असेलच. गेल्या महिन्यात पश्चिम क्षितिजावर फिकट पुंजक्यासारखा दिसत असलेला हा धूमकेतू काही मुलांनी पाहिला देखील असेल. १२ डिसेंबर रोजी सूर्याला वळसा घालून पृथ्वी व सूर्यापासून तो दूर जात आहे. त्याच्या पुढच्या सूर्यप्रदक्षिणेच्या वेळी अनर्थ घडेल असे काही शास्त्रज्ञांना वाटते.

१५ जुलै १८६२ रोजी लुईस स्विफ्ट व होरेस टटल या दोघांनी स्वतंत्रपणे हा धूमकेतू शोधला. त्याच्या कक्षेचा अभ्यास केल्यावर, तो पुन्हा १९८० मध्ये पृथ्वी जवळ येईल असे शास्त्रज्ञांना वाटले. १९८० मध्ये मात्र या

धूमकेतूने हुलकावणी दिली. २६ सप्टेंबर १९९२ रोजी जपानमधील हौशी आकाशनिरीक्षक टी. किपुची यांना हा धूमकेतू सापडला. कक्षेचा अभ्यास केल्यावर किपुची यांनी शोधलेला धूमकेतू हाच “स्विफ्ट - टटल” धूमकेतू आहे असे शास्त्रज्ञांनी जाहीर केले. त्याचा पुढील प्रवास कसा होईल, याचा अभ्यास केल्यावर शास्त्रज्ञांना धक्का बसला. धूमकेतू व पृथ्वी यांच्या कक्षा एकमेकांना छेद देत असल्याचे दिसून आले. १४ ऑगस्ट २१२६ रोजी पृथ्वीच्या कक्षेत धूमकेतू येत असल्याने, तो पृथ्वीवर आपटण्याची शक्यता शास्त्रज्ञांनी वर्तविली. धूमकेतूच्या आंतरिक घडामोडींमुळे मात्र त्याची कक्षा थोडीशी बदलू शकते. तसे झाल्यास हा धूमकेतू पृथ्वीपासून

कोट्यवधी मैलांवरून निघून जाऊ शकेल. शास्त्रज्ञ आता हबल टेलिस्कोपच्या साहाय्याने धूमकेतूवर नजर ठेवून त्याची कक्षा बदलत आहे काय, याचा अभ्यास करणार आहेत. येत्या ४/५ वर्षांत त्यांचा अभ्यास पूर्ण होईल व त्यानंतरच ही “धडक” होऊ शकेल की नाही याचे नक्की उत्तर देता येईल.

धूमकेतू प्रामुख्याने बर्फ, धूळ, किटोन-अमोनिया यासारख्या वायूंचे बनलेले अवाढव्य पाषाण असतात. स्विफ्ट-टटल धूमकेतू किमान ६ किलोमीटर व्यासाचा पाषाण असावा. तो पृथ्वीवर आपटल्यास महाभयानक स्फोट होऊन लक्षावधी लोक मृत्युमुखी पडतील. स्फोटामुळे आकाशात उडालेल्या धूर, धूळ यांच्यामुळे सूर्यप्रकाश पृथ्वीवर पोहोचू शकणार नाही व असे वातावरण काही काळ राहिल्यास सजीवांचा नाश होऊ शकेल.

राष्ट्रप्रेम कसे व्यक्त करणार ? . . . प्रजासत्ताक दिनाच्या निमित्ताने

जरी १५ ऑगस्ट १९४७ या दिवशी हिंदुस्थानला स्वातंत्र्य मिळाले, तरी व्हाईसरॉयची नेमणूक नंतर १९५० पर्यंत होतीच. खऱ्या अर्थाने भारतीय सत्ता २६ जानेवारी १९५० या दिवशी अस्तित्वात आली. म्हणून या दिवसाचे महत्त्व विशेष वाटते. स्वातंत्र्य मिळाले. आता स्वराज्याचे सुराज्य करण्यासाठी येथील तरुणांनी विकासाच्या प्रत्येक क्षेत्रात काम करायला हवे आहे. येणारा प्रत्येक गणराज्यदिन हा या कामाचे दायित्व नव्या उमेदीच्या, नव्या पिढीकडे आहे हेच सुचवतो. यासाठी आपल्याला मिळवायला हवी अत्यंत प्रबळ संघटनावृत्ती, उत्साह, ध्येयवाद अन् राष्ट्रीय विचार.

पण हे प्रत्यक्षात आणण्यासाठी आज या वयात आम्ही नेमके काय करायचे ? असा प्रश्न तुम्हाला पडला असेल. त्यासाठीच एक छोटीशी कृती आपण सर्वांनी करावयाची आहे. काम आहे अगदी सोपं पण महत्त्वाचं !

“आपण यापुढे आपली स्वतःची स्वाक्षरी देवनागरी (भारतीय) लिपीतून करण्याचा निश्चय करायचा.” ‘प्रबोधन’च्या प्रत्येक लहान-मोठ्या सभासदाने स्वतः हा निश्चय करायचाच, पण त्याचबरोबर एक ‘स्वाक्षरी अभियान’ येते १५-२० दिवस चालवायचे आहे.

आता प्रश्न पडला असेल, असे का ? अन् हे अभियान कसे चालवायचे !

आपल्या दिवाळी अंकात ‘भारतीय कालगणनेच्या’ लेखामध्ये स्वातंत्र्याचा अर्थ सांगितला होता. आपली नावे, भाषा, लिपी, आहारपद्धती, वेशभूषा, सण, समारंभ, संस्कार,

शिक्षण, साहित्य, इतिहास आणि धर्म अशा साऱ्या बाबतीत आपलं भारतीयत्व म्हणून काही असतं ते समजावून घेणं, त्याचा अंगिकार करणं, त्याचा अभिमान धरणं यासाठी खरंतर स्वातंत्र्य मिळविले.

असं स्वातंत्र्य मिळून ४५ वर्षे झाली तरी आपण आपली स्वाक्षरी कोणत्या लिपीत करतो? **स्वाक्षरी म्हणजे स्वतःची ओळख दाखविण्याचे, स्वतःचे राष्ट्रीयत्व प्रकट करण्याचे एक माध्यम.** अजूनही आम्ही मोठ्या अभिमानाने ती इंग्रजीत म्हणजे रोमन लिपीत करतो. पाचवी, सहावीतच नव्याने इंग्रजी शिकायला लागलेली मुले-मुली अन् अगदी निरक्षर प्रौढसुद्धा आम्हाला इंग्रजी सही कशी करायची हे शिकवा, मराठी सही नाही आली तरी चालेल असं म्हणतात. तेव्हा मात्र आपण अजूनही किती मानसिक गुलामगिरीत आहोत याचा प्रत्यय येतो. **स्वतःची ओळख दाखविण्यासाठी परकीय लिपी वापरायची ?** कशासाठी ही मानसिक गुलामगिरी सोसायची ? काय देवनागरी लिपीत आकर्षक स्वाक्षऱ्या करता येत नाहीत? मग कशासाठी देवाने तुम्हाला बुद्धी दिली, काय भ्रष्ट नक्कल करायला ?

या प्रजासत्ताक दिनी आपण या सर्व प्रश्नांना वाचा फोडायची आहे. हे मासिक मिळाल्या मिळाल्या आपण या अभियानाला प्रारंभ करायचा. काय काय करता येईल ?

(१) आपल्या घरापासून सुरुवात करा. घरातील सर्वांना याचे महत्त्व पटवून द्या. शक्य झाल्यास आधीच्या स्वाक्षऱ्या बदलण्यास सांगा. निदान यापुढे सर्वत्र देवनागरीतून स्वाक्षरी करण्याचा आग्रह धरा.

(२) शाळेतील मुख्याध्यापक, वर्गशिक्षक यांना भेटून त्यांना या संदर्भात शाळेसमोर आवाहन करण्यास सांगा. निदान तुमच्या वर्गामध्ये हा लेख वाचून दाखवा व तुमच्या मित्रमैत्रिणींना या अभियानात सामील करून घ्या.

(३) २६ जानेवारीला प्रजासत्ताक दिनाच्या कार्यक्रमापूर्वी अथवा नंतर मित्र-मैत्रिणींसमवेत एकत्र सोबत दिलेला निश्चय करा अन् देवनागरी लिपीत स्वाक्षरी करण्यास प्रारंभ करा.

(४) शाळेच्या सूचनाफळ्यांवर याबाबतची भित्तिपत्रके लावा.

(५) देवनागरी लिपीतील अलंकारिक व वैशिष्ट्यपूर्ण स्वाक्षऱ्यांची स्पर्धा घ्या.

(६) शहर/गावातील मान्यवर व्यक्तींच्या देवनागरी स्वाक्षऱ्या मिळवा. त्यांच्याकडून या अभियानासाठी संदेश, शुभेच्छा लिहून घ्या.

(५) बाहेरगावच्या मित्र/नातेवाईकांना पत्राने याबाबतचे आवाहन करा.

करण्यासारख्या काही कल्पना मांडल्या. तुम्हालाही अजून खूप काही सुचतील, सर्वांनी मिळून हे काम मोठ्या उत्साहाने व अभिमानाने करायचे आहे.

पण एक लक्षात ठेवा. हे स्वाक्षरी अभियान सरकारी पद्धतीने उरकायचे नाही. याचा विचार समजावून देत, शक्य तितक्या जणांना या अभियानात सामील होण्याचा आग्रह करावा. हे केले तर आपल्या या छोट्या निश्चयातून व छोट्या कृतीतूनही निश्चितच मोठे बळ निर्माण होईल. या वयात राष्ट्रप्रेम व्यक्त करण्याचा हा एक मार्ग आहे.

पुढच्या अंकात आपल्याकडून आलेल्या विविध स्वाक्षऱ्यांपैकी उत्तम स्वाक्षऱ्यांना प्रसिद्धी मिळेल. हे अभियान आपण कसे केलेत याबद्दल आम्हाला सविस्तर कळवायचे आहे. मनापासून व उत्तम काम करणाऱ्या सर्वांना विविध क्षेत्रातील मान्यता पावलेल्या व्यक्तींच्या संग्राह्य ठेवाव्याशा वाटतील अशा स्वाक्षऱ्या पाठविल्या जातील.

मग ठरलं तर सर्वांचं ! ह्या प्रजासत्ताक दिनी किमान २० पासून कितीही जणांसह आयुष्यभर देवनागरीतून स्वाक्षरी करण्याचा निश्चय करायचा ! माझे कोण ऐकणार, असा पळपुटा विचार न करता पुढाकार घेऊन हे अभियान यशस्वी करा. पाहूयात या बारीकशा पण अर्थपूर्ण कृतीला आपण कसा प्रतिसाद देताय !

शेजारी निश्चयपत्र दिले आहे. प्रजासत्ताकदिनी शाळेच्या कार्यक्रमापूर्वी अथवा नंतर राष्ट्रध्वजासमोर उभे राहून व आपला उजवा हात वर उचलून हा निश्चय सर्वांनी करायचा आहे. याची एक एक ओळ सांगून पाठोपाठ सर्वांनी म्हणावी. त्यानंतर प्रत्येकाने एका कागदावर आपले नाव लिहावे व स्वाक्षरी करून मग जावे.

● ‘निश्चयपत्र’ ●

“स्वतंत्र भारताचा सुजाण नागरिक होण्यासाठी आपली नावे, भाषा, लिपी, आहारपद्धती, वेशभूषा, सण, समारंभ, संस्कार, शिक्षण, साहित्य, इतिहास अन् धर्म अशा साऱ्या बाबतीतले भारतीयत्व समजावून घेण्याचा व ते अंगिकारण्याचा मी/आम्ही प्रयत्न करीन/करू. या विचारांना प्रत्यक्ष कृतीची जोड देण्यासाठी राष्ट्रीय सौर माघ ६, शके १९१४ म्हणजेच २६ जानेवारी, १९९३ या प्रजासत्ताक दिनी मी / आम्ही असा निश्चय करतो की यापुढे आयुष्यभर मी / आम्ही, माझी / आमची स्वाक्षरी देवनागरी अथवा भारतीय लिपीतूनच करीन / करू.” जयहिंद ! भारत माता की जय !

एका संध्याकाळी सरावाला न गेलेले विद्यार्थी विचार करीत वाळूत एकत्र उभे होते. आपले सर्व धैर्य एकवटून जोनाथन त्या ज्येष्ठ पक्ष्याकडे गेला. त्या पक्ष्याविषयी असे म्हटले जात असे की तो लवकरच हे जग सोडून पलीकडे जाणार आहे.

“चँग” तो थोडा बिचकत म्हणाला.

त्या पक्ष्याने त्याच्याकडे प्रेमळ दृष्टिक्षेप टाकला. “बोल वत्सा !” तो म्हणाला. वयोमानाप्रमाणे तो ज्येष्ठ जास्तच प्रबळ झाला होता. तो त्या समूहातील कोणत्याही पक्ष्यास सहज मागे टाकू शकत असे व त्याच्याकडे अशी काही कौशल्ये होती की ज्यांची इतरांना नुकतीच ओळख होऊ लागली होती.

“चँग, हे जग म्हणजे स्वर्ग नव्हे, होय ना?” त्या चंद्रप्रकाशात तो ज्येष्ठ मंदपणे हसला. “तू शिकतो आहेस जोनाथन” तो म्हणाला.

“इथून पुढे काय होते? आपण कोठे जातो? स्वर्ग नावाची कोणती जागाच नाही का?”

“नाही जोनाथन, अशी कोणतीच जागा नाही. स्वर्ग म्हणजे कोणतेही स्थळ नव्हे अथवा कोणता काळही नव्हे. स्वर्ग म्हणजे पूर्णत्व !” तो क्षणभर शांत राहिला. “तू खूप वेगाने उडतोस नाही का?” “मी मला उडायला आवडते” जोनाथन थोडा चाचरत म्हणाला. पण त्या ज्येष्ठाला आपल्याविषयी माहिती असल्याचे पाहून थोडा सुखावलाही.

“तू तेव्हा स्वर्गात पोचशील जोनाथन जेव्हा तू परिपूर्ण वेग गाठशील. व परिपूर्ण वेग म्हणजे हजार मैलांचा नव्हे अथवा लाख मैलांचा वा प्रकाशाचा वेग सुद्धा नव्हे. कारण कोणतीही संख्या ही मर्यादाच आहे व पूर्णत्वाला मर्यादा नसते ! परिपूर्ण वेग म्हणजे तेथेच असणे.”

कोणतीही पूर्वसूचना न देता अचानक चँग नाहीसा झाला व क्षणार्धात ५० फुटावर पाण्यापाशी प्रकट झाला. मग पुन्हा तेथून अंतर्धान पावला व जणू त्याच क्षणाला पुन्हा जोनाथन शेजारी उभा राहिला. “ही एक

स्वर्गाबद्दलची ओढ जोनाथनला स्वस्थ बसू देत नव्हती. तत्त्वज्ञानाची भाषा प्रत्यक्ष अनुभवण्यासाठी तो धडपडत होता. त्यासाठी तपच आरंभिले होते त्याने ! स्वतःमधल्या अमर्याद शक्तीचा जेव्हा त्याला साक्षात्कार झाला तेव्हा त्याच्या आनंदाला सीमाच उरली नाही.

आपणही जेव्हा मोठी ध्येये गाठण्याची धडपड करत असतो तेव्हा स्वतःमधल्या अनेक क्षमता स्वतःलाच नव्याने कळू लागतात. मी उत्तम लिहू शकतो, मी उत्तम बोलू शकतो, मला इतराबरोबर उत्तम काम करता येते, यांसारखे अनेक शोध ध्येयपूर्तीच्या दिशेने केलेल्या धडपडीत आपल्याला लागतात आणि त्याचा आनंद खरोखरच दीर्घकाळ प्रेरणा देणारा असतो. अशा तऱ्हेने जोनाथनची ही कथा अन् हे प्रसंग स्वतःच्या रोजच्या आयुष्याच्या संदर्भात जोडण्याचा प्रयत्न तर करून पाहा.

प्रकारची मजाच आहे” तो म्हणाला.

जोनाथन दिपून गेला. तो स्वर्गाविषयीच्या शंका विसरलाच. “हे तुम्ही कसे केले? हे करताना कसे वाटते? तुम्ही असे किती लांब जाऊ शकता?”

“तुम्ही तुम्हाला हवे असलेल्या कोणत्याही जागी व कोणत्याही काळात जाऊ शकता?” तो ज्येष्ठ म्हणाला. “मी कल्पना करू शकतो अशा प्रत्येक जागी व प्रत्येक काळात गेलेलो आहे.” तो समुद्रापलीकडे पाहता म्हणाला “हे मोठे चमत्कारिक आहे. जे पक्षी प्रवासाच्या आवडीखातर पूर्णत्वाचा उपहास करतात ते कोठेच पोहोचत नाहीत. उलट प्रवासाची हौस बाजूला ठेवून पूर्णत्वासाठी झटणारे मात्र कोठेही जाऊ शकतात, अगदी तत्क्षणी. लक्षात ठेव जोनाथन, पूर्णत्व एखादी जागा अथवा वेळ नव्हे. कारण स्थळ, काळ हे फार अर्थहीन आहेत, स्वर्ग म्हणजे ...”

“तुम्ही मला अशाप्रकारे उडायला शिकवाल का?” अज्ञात अशा आणखी एका गोष्टीवर विजय मिळविण्याच्या अधीरतेने जोनाथनच्या शरीराला कंप सुटला.

“अर्थात. जर तुझी शिकण्याची इच्छा असेल तर.”

“माझी इच्छा आहे. आपण केव्हा प्रारंभ करू या?”

“तुला आवडेल तर आपण आत्ताच सुरुवात करू शकतो.”

“मला तसे उडायला शिकायचे आहे.” जोनाथन म्हणाला आणि त्याच्या डोळ्यात एक नवी चमक दिसली. “सांगा मला काय करायचे ते.”

या तरुण पक्ष्याला काळजीपूर्वक न्याहाळत चँग हळुवारपणे बोलला, “विचाराच्या वेगाने उडण्यासाठी, कोठेही पोचण्यासाठी...” तो म्हणाला “तुमची सुरुवात ह्या जाणीवेने झाली पाहिजे की तुम्ही तेथे केव्हाच पोचला आहात...”

चँगच्या मतानुसार यामागील रहस्य असे की जोनाथनने आपल्या स्वतःला बेचाळीस इंच पंखरुंदीच्या शरीरात अडकलेला व मर्यादित कृत्ये करू शकणारा जीव अशा दृष्टीने पाहणे सोडून दिले पाहिजे. त्याला हे कळले पाहिजे की त्याचे खरे स्वरूप परिपूर्ण व स्थळकाळाच्या मर्यादांनी न बांधलेले असे आहे.

तेव्हापासून जोनाथनने अनेक दिवस सूर्योदयापासून ते उत्तररात्रीपर्यंत उग्र तप आरंभिले. पण इतके करूनही, या सर्व प्रयत्नांअंती तो आपल्या जागेपासून एका पिसाएवढे अंतरही दूर जाऊ शकला नाही.

“नुसता विश्वास ठेवायला विसर” चँग त्याला वारंवार सांगत असे. “उडता येण्यासाठी विश्वासाची गरज तुला कधीच भासली नव्हती. आवश्यक होती ती उडायची ‘समज’. हेही तसेच आहे. बघ, पुन्हा प्रयत्न

हा अंक मिळेल तेव्हा खऱ्या अर्थाने तुमच्या दुसऱ्या सत्राच्या अभ्यासाला सुरुवात होईल. डिसेंबर महिना क्रीडास्पर्धा, संमेलन अन् नाताळची सुट्टी यात केव्हा संपला हे कळलेही नसेल. पण आता दुसरी घटक चाचणी अजून २०-२५ दिवसांवर येऊन ठेपली आहे आणि नंतर लगेचच २-२॥ महिन्यात वार्षिक परीक्षाही आहे. त्यामुळे येते २॥-३ महिने अभ्यासाच्या दृष्टीने खूप महत्त्वाचे आहेत. आतापर्यंतच्या ४ अंकांमध्ये मुख्यतः अभ्यास करण्याची काही तंत्रे (अभ्यास पायऱ्या, स्मरणतंत्र, माहितीची पुनर्मांडणी, वाचनकौशल्ये इ.) आपण पाहिलीत. पण अनेक वेळा वेळेचं गणित बसवणं मोठं अवघड जातं. मोठ्यांचीसुद्धा पंचाईत होते तर मग विद्यार्थ्यांचे काय ? या लेखात आपण वेळेच्या नियोजनाची काही सूत्रे पाहणार आहोत. पण ही सूत्रे तुमच्या भोवतालच्या अन् अभ्यासाच्या परिस्थितीनुसार बदलून प्रत्यक्ष वापरात आणायची.

(१) दिवसभराच्या २४ तासांचा हिशोब मांडायला सुरुवात करा. सर्वसाधारणपणे झोप, शाळा, क्लास, अभ्यास, खेळ, घरची कामे, आवरणे, प्रवास, गप्पा, वाचन इत्यादींवर किती वेळ खर्च होतो हे पाहा.

(२) दिवसात किमान २॥ ते ३ तास अभ्यास

झालाच पाहिजे. यादृष्टीने रोजचा दिनक्रम आखा. (३) रोज साधारणपणे ४ प्रकारचा अभ्यास प्रत्येकाचा व्हायला हवा.

१. शाळेत जो गृहपाठ, घरचा अभ्यास दिलेला असतो तो. साधारणपणे रोज १ ते १॥ तास गृहपाठ करण्यासाठी द्यावा.

२. रोजचा अभ्यास : जे विषय आपल्याला अवघड जातात त्या विषयांचा रोज काही ना काही अभ्यास करावा. गणिते सोडविणे, इंग्रजीचे स्पेलिंग पाठ करणे, संस्कृतचे पाठांतर इ. सारखा अभ्यास रोज करावा. त्यातही एका विषयाला आलटून पालटून सलग अर्धा तास तरी द्यावा.

३. रोजची उजळणी : आपला विसरण्याचा वेग पहिल्या चोवीस तासात सुमारे ७०% आहे. त्यामुळे याच वेळात जर आपण शिकलेले पुन्हा वाचून काढले तर ते दीर्घकाळ लक्षात राहण्यासाठी उपयोगी पडते. त्यादिवशी वर्गात शिकविलेल्यापैकी काय नीट समजले, काय अर्धवट कळले हे जाणून त्यानुसार दुसऱ्या दिवशी शंका विचारणे आवश्यक आहे. आकलनच झाले नाही तर लक्षात कसे राहणार ! तसेच दुसऱ्या दिवशी काय शिकविणार आहेत त्याचेही पूर्ववाचन करून ठेवावे. या प्रकारच्या अभ्यासाला साधारणपणे रोज अर्धा तास पुरतो.

४. परीक्षेची पूर्वतयारी : परीक्षेला जरी वेळ

असला तरी रोज त्यादृष्टीने पूर्वतयारी करणे आवश्यक आहे. म्हणजे परीक्षेच्या आदल्या दिवशी पळापळ आणि जागरण करावी लागत नाहीत. प्रश्नोत्तरे लिहून काढणे, टिपणे काढणे, पाठांतर करणे, समजावून घेणे, सराव करणे इत्यादी प्रकारचा अभ्यास यामध्ये येतो. एका दिवशी एक विषय निवडावा व किमान अर्धा तास परीक्षेच्या दृष्टीने त्या विषयाचा अभ्यास करावा.

या व्यतिरिक्त हस्ताक्षर सुधारणे, शुद्धलेखन, इंग्रजी-हिंदी पत्र निबंध लेखन, अवांतर वाचन इत्यादी गोष्टींसाठी वेळ काढू शकल्यास उत्तम. कारण या गोष्टी एका रात्रीत सुधारता येत नाहीत. त्यासाठी सातत्याने व चिकाटीने रोज सराव करावा लागतो.

(४) याबरोबरच काही सवयी आपण लावून घ्याव्यात.

१. रोज रात्री झोपण्यापूर्वी दुसऱ्या दिवशीच्या अभ्यासाचे नियोजन आपल्या नियोजनवहीत लिहून ठेवावे. आदल्या दिवशीच्या नियोजनाप्रमाणे किती अभ्यास झाला याची नोंद करावी.

२. अभ्यासाला बसण्यापूर्वी आवश्यक सर्व साहित्य घेऊन बसावे. पेन (शाई भरलेले), पेन्सिल (टोक असलेली), कंपास पेटी (सर्व साहित्यानिशी), संबंधित विषयाच्या वहा, पुस्तके इ. आवश्यकता असल्यास रोजची ५-१० मिनिटे यासाठी द्या. पण अभ्यासाला बसल्यानंतर पुन्हा पुन्हा उठायला लागू नये.

३. अभ्यासाला बसल्यानंतर सलग किमान एक तास अभ्यास व्हायलाच हवा. एक तास सलग अभ्यास म्हणजे ५५ मिनिटे अभ्यास व ५ मिनिटे मोकळीक.

४. अभ्यासाला बसण्याची जागा व वेळ निश्चित असावी.

(५) रोजच्या दैनंदिन अभ्यासात कंटाळा आल्यास तक्ते तयार करणे, टेपेरेकोर्डरवर स्वतःच्या आवाजात सूत्रे, व्याख्या टेप करून वेळोवेळी ऐकणे इत्यादी सारख्या अभ्यासाला पूरक गोष्टी कराव्यात.

अभ्यासाच्या नियोजनाच्या संदर्भात तुम्हाला काही अडचण आल्यास जरूर पत्राद्वारे कळवाव्यात. त्याची उत्तरे देण्याचा प्रयत्न करू.

..... समुद्रपक्षी जोनाथन

कर.....”

आणि मग एक दिवस, समुद्रकिनाऱ्यावर डोळे मिटून पूर्ण एकाग्रतेने उभा असताना अचानक त्याला चॅंग काय सांगत असे त्याचा बोध झाला. “खरेच की ! मी पूर्णत्व आहे, अमर्यादित समुद्रपक्षी !” या नव्या जाणीवेचा आनंद अपार होता.

“छान !” चॅंगचा विजयाचा अन् कौतुकभरला स्वर ऐकून जोनाथनने डोळे उघडले. पाहिले तर तो अन् चॅंग एका पूर्णपणे वेगळ्या समुद्रकिनाऱ्यावर उभे होते. तेथे अगदी पाण्यापर्यंत झाडे होती व आभाळात सूर्याची दोन बिंबे दिसत होती.

“अखेर तू हे साधलेस तर” चॅंग म्हणाला, “परंतु तुला यावर आणखी थोडे

नियंत्रण मिळविणे आवश्यक आहे.”

“पण आपण कोठे आहोत ?” जोनाथनची मती गुंग झाली होती.

ह्या परिसराने अजिबातच विचलित न झालेला तो ज्येष्ठ उत्तरला. “अर्थातच आपण एखाद्या ग्रहावर आहोत, हे हिरवे आकाश अन् दोन सूर्य ...”

जोनाथन अत्यानंदाने चित्कारला “म्हणजे खरोखरच हे जमते तर !”

“अर्थातच ! जमायला पाहिजे जोनाथन”, चॅंग म्हणाला, “तुम्ही काय करीत आहात हे जेव्हा तुम्हाला माहित असते तेव्हा प्रत्येक वेळेस हे जमते. आता तुला मिळवावयाच्या नियंत्रणाविषयी ...”

जेव्हा ते परतले तेव्हा अंधार झाला होता व इतर सर्व पक्षी जोनाथनकडे जरब बसलेल्या नजरेने पाहात होते कारण त्यांनी जोनाथनला अदृश्य होताना पाहिले होते. (क्रमशः)

दूध पातळ का घट्ट हे कसे पाहणार ? . . . लॅक्टोमीटर तयार करा !

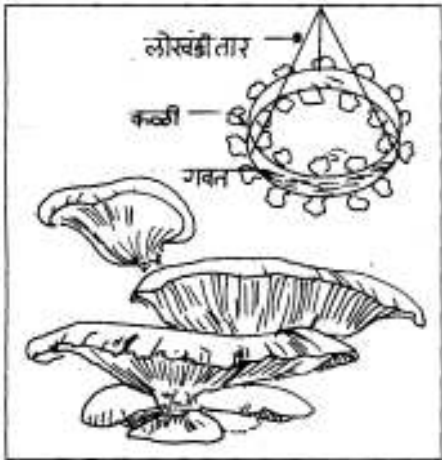
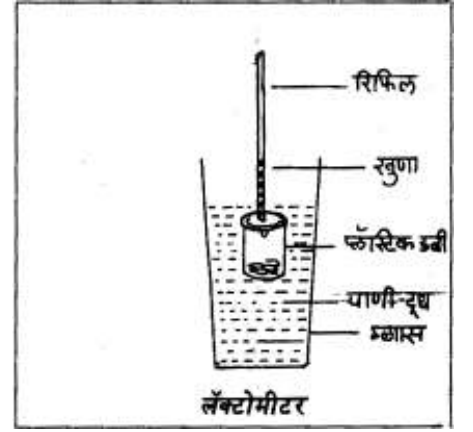
साहित्य : - बॉल पेनचे रिफिल, घट्ट झाकणाची मऊ प्लॅस्टिकची (फोटो फिल्म ठेवण्याची) डबी, काही नाणी, थोडे टिन फॉईलचे तुकडे (औषधाच्या गोळ्यांच्या पॅकेटचे चालतील.) उभा काचेचा ग्लास, ब्रश व ऑईल पेंट.

कृती : - डबीच्या झाकणाच्या मधोमध बॉल पेनच्या रिफिलचे टोक थोडेसे आत घुसवा. रिफिलचा बराचसा भाग वरच राहिला पाहिजे. डबीमध्ये थोडी नाणी घालून ती बंद करा. ग्लासमध्ये डबी बुडेल एवढं दूध (ताजं / निरस / जास्तीत जास्त घट्ट) घेऊन डबी अलगत आत सोडा. डबी दुधाखाली बुडून बरेचसे रिफिल दुधाच्या वर राहिलं पाहिजे. यासाठी डबीतील वजन नाणी व फॉईलच्या तुकड्यांचा वापर करून कमी-जास्त करावे लागेल. दुधात बुडलेल्या

रिफिलपर्यंतच्या ठिकाणी ऑईलपेंटच्या साहाय्याने ब्रशने एक आडवी रेषा मारून खूण करा. आता ग्लासात पाणी घेऊन पुन्हा डबी आत सोडा. पाण्यात रिफिल जास्त बुडेल. पुन्हा रिफिलवर पाण्यात बुडालेल्या जागेवर ऑईल पेंटने बारीक रेषा काढा. आता दुधामध्ये पाण्याचे प्रमाण हळुहळू वाढवत जा. त्या प्रमाणांची नोंद ठेवा. घरी मोजमाप करण्यासाठी काही माप असल्यास उत्तम. नाहीतर छोट्या ग्लासच्या आधारे हे प्रमाण मोजा. मग पाणी व दूध वेगवेगळ्या प्रमाणात घेऊन हाच प्रयोग करा. वेगवेगळ्या मिश्रणांसाठी रिफिलवर वेगवेगळ्या खुणा करा. गवळी जे दूध देतो ते किती पातळ आहे हे पाहण्यासाठी त्याचा उपयोग तुम्ही करू शकता. याच उपकरणाचा वापर अजून कशासाठी करता येईल ? दुधात साखर

टाकल्यास त्याचा घट्टपणावर काही परिणाम होतो का? याने विविध द्रव पदार्थांची घनता मोजता येईल का ? तापमानाचा द्रव्याच्या घनतेवर काही परिणाम होतो का, हे याद्वारा मोजता येईल का ? त्यासाठी रिफिलवर कोणत्या प्रकारे खुणा कराव्या लागतील ? करून पहा अन् आम्हाला कळवा.

- लीलावती नारळीकर, ७ वी

नुकतेच भात काढून झाले आहे. वावरात भाताच्या काडाचे ढीग लागले आहेत. या गवतावर खाण्यायोग्य भूछत्रांचे उत्पादन करता येते.

भूछत्र ही एक वनस्पती आहे. फक्त यात हरितद्रव्य नसते. ती गवतावर वाढू शकते. सगळी भूछत्रे खाण्यायोग्य नसतात. काहीतरी विषारी असतात. नऱ्याच कातकरी लोकांना खाण्यायोग्य भूछत्रे ओळखता येतात.

पुण्यातील शेतकी महाविद्यालयात खाण्यायोग्य भूछत्रांचे बियाणे वाढवितात व ते बाटल्यांमधून विकतात. डिंगरी (Pleurotus austreutus) या जातीच्या बियाणांची १ बाटली

भूछत्र - अळंबी - मश्रूम यांची लागवड

घेतल्यास ते वाढविण्यासाठी दीड किलो भाताचे काड, ४ प्लॅस्टिकच्या पिशव्या (२.५ फूट लांबी व २ फूट रुंदी), थोडेसे डाळीचे पीठ, ७-८ कामट्या (२ फूट ह २ फूट) आणि लोखंडाची वाकणारी तार एवढे सामान असले की प्रयोग करता येतो. छोटा प्रयोग यशस्वी झाला तर मोठ्या प्रमाणावरसुद्धा उत्पादन करता येते.

या डिंगरीला हल्ली बाजारात मागणी आहे. ४० ते ६० रु. किलोने ती विकली जाते आणि मोठमोठ्या हॉटेलमध्ये वापरली जाते. हिवाळ्यातील तापमान याच्या वाढीस योग्य आहे.

भूछत्रे कशी वाढवायची ?

भाताचे काड कुकरमध्ये २० मिनिटे वाफवून घ्यायचे किंवा ८-१० तास गरम पाण्यात भिजत ठेवायचे. वाफवून घेणे अधिक चांगले. चुलीवरसुद्धा गरम पाण्यात झाकण घालून थोडा वेळ उकळले तरी चालेल. थोडे मऊ झाले पाहिजे. गार झाल्यावर प्लॅस्टिकच्या मोठ्या पिशव्यांत भरायचे. भरताना मध्ये मोकळी जागा ठेवायची आणि कडेने लावायचे. एका पिशवीत ४०० ग्रॅम किंवा जवळजवळ अर्धा किलो काड भरायचे. काड भरताना प्रत्येक थरावर बाटलीतले बियाणे पेरायचे. थोडेसे चण्याचे पीठ पेरायचे. पिशवीचे तोंड बांधून

त्याला चिठ्ठी लावायची. चिठ्ठीवर तारीख आणि डिंगरी असे लिहावे. अशा तऱ्हेने चार पिशव्या तयार कराव्या.

दररोज पिशव्या एक तास उघड्या ठेवाव्या व त्यावर झारिने पाणी मारावे.

दुसऱ्या किंवा तिसऱ्या दिवशी पांढऱ्या धाग्यांसारखी वाढ झालेली दिसते. १५-२० दिवसांत कळ्या येऊ लागतात आणि २ दिवसात तयार होतात.

दोन कामट्या क्रॉसच्या आकारात बांधून कळ्या येऊ लागलेले काड त्यावर बांधावे. लोखंडी तारेच्या साहाय्याने त्याचे शिंकाळे करून वर अडकवून ठेवावे म्हणजे सर्व बाजूंनी कळ्या येतात.

कळ्या उघडल्या की तोडावे. ही भूछत्रे खूप पौष्टिक असतात. या भूछत्राची भाजी करतात, भजी करतात किंवा रस्स्यामध्ये घालतात. विशेषतः पंचतारांकित हॉटेलमध्ये याचा वापर मोठ्या प्रमाणावर करतात.

पक्षी, उंदीर व मुंग्यांपासून याचे संरक्षण करावे लागते म्हणून उंच जागी पिशव्या ठेवाव्यात. व कळ्या आल्या की टांगून ठेवावे.

- प्रा. अंजली तळेगावकर

२१ व्या शतकात पदार्पण करण्याच्या दिशेने विज्ञानाची आणि तंत्रज्ञानाची प्रगती होत असतानाच अजूनही या देशातल्या कित्येक कोटी लोकांना जीवन-मरणाची लढाई खेळावी लागत आहे. हे एक विदारक सत्य आहे. मध्यप्रदेशासारख्या राज्यातील जनता सध्या तीन आघाड्यांवर ही लढाई खेळताना दिसत आहे. आठ वर्षांपूर्वी भोपाळला युनियन कार्बाइड कंपनीच्या कारखान्यातून झालेली विषारी वायूची गळती व त्याचे परिणाम भोगत जगण्याची धडपड करणारी बाल-तरुण पिढी, सरदार सरोवराच्या अवाढव्य प्रकल्पामुळे विस्थापित होणारे हजारो आदिवासी अन् भिलाई-छत्तीसगड भागातील लोखंडाच्या खाणींमधील आर्थिक शोषणाखाली पिचलेले कामगार ! प्रबोधिनीचे कार्यकर्ते श्री. राजेश दाते नुकतेच छत्तीसगडमधील वस्तुस्थिती व तेथील आंदोलनाची प्रत्यक्ष माहिती व अभ्यास करून आले आहेत. छत्तीसगडच्या रोमांचकारी आंदोलनाची ही कथा त्यांच्याच शब्दात ...

गेल्या दोन दशकांमध्ये भारतात जी व्यापक जनआंदोलने उभी राहिली त्यामध्ये ज्याचा अभ्यास केल्यावाचून या इतिहासाचा अभ्यास अर्धवट राहिल असं समर्थ आंदोलन छत्तीसगड मुक्ती मोर्चा हे आहे. आठवणी या पराभूतांच्या असतात आणि इतिहास हे बदल घडवणाऱ्या जेत्यांनी रंगवलेले असतात; या अर्थानं छत्तीसगडचा अभ्यास हा इतिहासाचा अभ्यास मानावा लागेल. जागा ... छत्तीसगड, मध्यप्रदेश, संकल्पना ... विश्वव्यापी, नेतृत्व ... शहीद कॉम्रेड शंकर गुहा नियोगी.

छत्तीसगडला भौगोलिक, सांस्कृतिक आणि ऐतिहासिक अशा तिन्ही अर्थानी स्वतःची अस्मिता लाभली आहे. अस्मिता ही कोणत्याही आंदोलनामागची जनकशक्ती असते. आंदोलनाच्या विविध टप्प्यांमध्ये ही अस्मिता सर्व प्रकारांनी बहुतेक वेळा व्यक्त होत असते. त्यामुळे भौगोलिक दृष्ट्या पूर्व मध्यप्रदेशातील सात जिल्हे - नस्तर, विलासपूर, दुर्ग, रायपूर, रायगड, राजनांदगाव आणि सरभुजा याला छत्तीसगड म्हणून ओळखलं जात असलं तरी तिथली छत्तीसगडी भाषा, वीर नारायणांचा इतिहास, हलवी, गोंडी, ओराव भाषा बोलणारे एकूण १ कोटी ७६ लाख लोकसंख्येपैकी ३३ टक्के असलेले आदिवासी, तिथे उगवणाऱ्या धान, शिवनाथ, अरपा, इंद्रावती, खैरी, खारून या नद्या आणि त्यांच्याशी संबंधित इतिहास, काव्ये, लोकगीतं आणि आदिवासी कौशल्यांच्या पाया असलेलं कलादर्शन हे सगळं मिळून छत्तीसगडची धारणा होते. परंतु या सर्व सौंदर्याच्या जोडीला छत्तीसगडमध्येच खनिजसंपत्तीचीही समृद्धी आहे आणि ऐतिहासिक काळापासून येथील स्थानिक रहिवाश्यांचं उत्पन्नाचं आणि शोषणाचंही ते प्रमुख कारण आहे.

विविध प्रकारच्या धातूंच्या वस्तू आपण नेहमीच वापरत असतो. जेवताना आपल्या

ताटातील भाजी ही कुटून आली हा प्रश्न आपल्याला पडत नाही कारण आपल्या किंवा शेजारच्या किंवा शेजारील गावामध्ये परसात, शेतात ही भाजी पिकताना आपण पाहिलेली असते. परंतु ज्या ताटात आपण जेवतो ते कुटून येतं हा प्रश्न मात्र आपल्याला सहजासहजी सुटत नाही. कारण हे ताट जरी कारखान्यात तयार झालेलं असलं तरी त्याचं जे लोखंड असतं ते सर्वत्र मिळत नाही आणि ते पिकवताही येत नाही. जिथे धातू सापडेल तिथे भूमीतून ते बाहेर काढावं लागतं आणि मग त्यापासून रेल्वे इंजिनापासून ते घरातील विद्युत तारेपर्यंतच्या सर्व गोष्टी बनत असतात. छत्तीसगडचा सर्व भूभाग अशा धातूयुक्त जमिनीने फार समृद्ध आहे आणि वर्षानुवर्षे विविध तऱ्हांनी हा धातू जमिनीतून काढणे आणि त्यावर प्रक्रिया करणे हे छत्तीसगडात चालू आहे. हा काढलेला धातू वापरून, त्याचे विविध उपयोग करून, त्याला तंत्रज्ञानाची जोड देऊन अनेक लोक हे पटापट अतिशय श्रीमंत झालेले दिसतात आणि दुर्दैवाने तिथला स्थानिक भूमिपुत्र मात्र वर्षानुवर्षे अधिक दरिद्री होत चालला आहे. असं विपरीत चित्र निर्माण झाल्यामुळे यावर उत्तर शोधण्यासाठी छत्तीसगड मुक्ती मोर्चाची स्थापना झाली.

सामान्यतः चळवळींना वैचारिक बैठक आणि व्यापक पाठिंबा प्राप्त झाल्यावर त्याचं आंदोलनात रूपांतर होतं. चळवळी या कुठल्यातरी थेट प्रश्नावर उत्तर शोधायला छेडल्या जातात आणि तसंच दल्लीमधील खाण मजुरांच्या शोषणाचा प्रतिकार करण्यासाठी छेडलेल्या चळवळीपासून छत्तीसगड मुक्ती मोर्चा आंदोलनाची सुरुवात झाली.

दल्ली-राजहरा हे लोखंडाचं खाणक्षेत्र आहे. खाणींबद्दल आपली कल्पना सामान्यतः खाली जमिनीत उतरायचं इत्यादी असते. परंतु इथल्या खाणी या दगड खाणींसारख्या उघड्या

(ओपन) खाणी आहेत. झरनदल्ली, दल्ली ओपन, दल्ली नं. २८ इत्यादी विविध आठ तरी खाणी आहेत. विविध खाणींमध्ये लोखंडाच्या टक्केवारीनुसार (मातीमधील) त्यांचा दर्जा ठरलेला असतो. त्याचप्रमाणे भूगर्भ रचनेनुसार ही माती, डोलोमाईट, कठीण बोल्डर्स (दगड) अशा प्रकारे ओअर (धातूशेष) ची रचना आणि प्रकार यावर खाणीची व्याप्ती ठरते. एकूण १८ ते २० हजार मजूर खाणींमध्ये काम करतात. दल्ली गावाची लोकसंख्या आहे एकूण ८० हजार. म्हणजे घरटी दोन-तीन लोकं तरी खाणकामगारच आहेत.

१९७५ पर्यंत या खाणमजुरांना मजुरी मिळायची, दिवसाला तीन रुपये. नंतर ती वाढून झाली सात रुपये. १९७७ मध्ये नियोगींनी या दरांना विरोध केला. आंदोलन उभारलं आणि सर्वच्या सर्व खाणमजुरांना त्यांचे कष्ट आणि मिळणारी किंमत यांचं गणित मांडून दिलं. त्याआधी नियोगी स्वतः लोखंडावर जिथे प्रक्रिया केली जाते त्या भिलाईच्या स्टील कारखान्यामध्ये कामगार होता. तिथले कामगारांचे प्रश्नही त्याला माहीत होते. परंतु त्याबरोबर या जमिनीतून काढलेल्या लोखंडाचं विक्री स्वरूप आणि मूल्यही त्याला माहीत होतं. त्या आधारावर चाललेली शहरांमधील पैशांची रेलचेल आणि उधळपट्टीही त्याने पाहिली होती. सर्वच्या सर्व कामगार यामध्ये सहभागी झाले आणि दल्ली आंदोलनाला फार प्रचंड यश मिळालं. कामगारांची मजुरी झाली दिवसाला ऐंशी रुपये.

दल्ली श्रमिक माईन्सच्या आंदोलनापासून नियोगींच्या आंदोलनाचं वादळ हा हा म्हणता पूर्ण छत्तीसगडमध्ये पोचलं आणि विविध ठिकाणी तेथील उत्पादन व्यवसायांशी संबंधित मजुरांचे प्रश्न घेऊन आंदोलन उभी राहिली. काही वर्षांतच निदान छत्तीसगडच्या ग्रामीण खाण परिसरातील मजुरांना कामाचं संरक्षण, किमान वेतन, प्राथमिक सुविधा एवढी शोषणातून मुक्तता या आंदोलनांमुळे प्राप्त झाली. परंतु नियोगींच्या विचारांची झेप या पलीकडची, दूरपर्यंतची होती. सर्वांना चांगलं जीवन जगता येणं, ते शिकवणं हेही अभिप्रेत होतं. मिळालेला वाढीव पैसा हा लोकांनी चांगल्या गोष्टींकरिता वापरावा यासाठी काय करावं याचा विचार आंदोलनाचं केला. सर्व दल्ली परिसरात दारूबंदी करून दाखविली. दीड ते दोन लाख आदिवासी मजुरांना यासाठी प्रवृत्त करणं हे सोपं काम नव्हतं. दारूबंदी पूर्ण यशस्वी झाल्यामुळे लोकांच्या हातात पैसा राहू लागला.

जीवनमान थोडंस तरी वाढलं, सुखाचं झालं. दल्लीमध्ये अनौपचारिक तेरा शाळांची सुरुवात मुक्ती मोर्चाने केली. एक शहीद हॉस्पिटल उभारलं. सर्वांना स्वस्तामध्ये औषधोपचार मिळावेत, आरोग्य चांगले राहावे याची काळजी याप्रकारे घेतली. एका प्रकारे अन्न, वस्त्र, निवारा, शिक्षण, ज्ञान, आरोग्य, मनोरंजन आणि भक्ती या सर्व प्राथमिक मूलभूत गरजांचा कैवार आंदोलनाने घेतला. मार्क्सिस्ट विचारपद्धतीतून निर्माण झालेल्या पण कोणत्याही पक्षपद्धतीशी न बांधलेल्या या आंदोलनाने स्थानिक दुर्गापूजा उत्सवातीलही शोषण ओळखलं आणि लोकांना ज्ञान देण्याची संधी म्हणून स्वतः पुढाकार घेऊन दुर्गापूजा उत्सवाची सुरुवात केली.

या सर्व ओघामध्ये आंदोलन आणि रचनात्मक काम किंवा संघर्ष आणि निर्माण यामध्ये भेद किंवा वाद नियोगींनी कधी येऊ दिला नाही. यांत्रिकीकरणाचा प्रश्नही असाच त्यांनी हाताळला. दल्ली माइन्सच्या यांत्रिकीकरणाचा प्रस्ताव आला. हजारो मजूर बेरोजगार व्हायची भीती निर्माण झाली तेव्हा यांत्रिकीकरण कुठे व हातांनी काम कुठे याच्या सीमारेषा ठरवून घेऊन अपेक्षित उत्पादन देण्याचा प्रस्ताव नियोगींनी दिला, तो मान्य करून घेतला आणि नंतरच्या पाच वर्षांत पूर्ण यांत्रिकीकरण केलेल्या खाणींच्या तुलनेत दल्लीच्या या खाणी उत्पादन, खर्च, वाया जाणारा माल या सर्व तुलनेत अधिक यशस्वी करून दाखविल्या. मुजरांचं आणि व्यवस्थापकांचं, दोहोंचं समाधान करणारं आणि आधुनिक तंत्रज्ञान व मनुष्यशक्ती यांची उत्तम सांगड घडवणारं हे उत्तर यशस्वी करणं हा जगावेगळ्या दृष्टीचाच भाग होता.

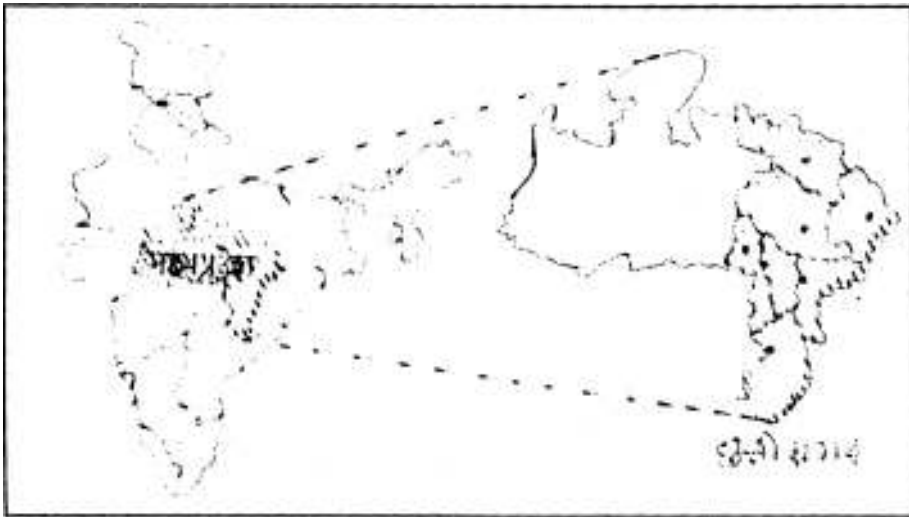
ही सर्व आंदोलनं, निर्मितिक्षम विकासाची चळवळ काही सहजासहजी उभी राहिली नाही.

प्रचंड बुद्धिमत्ता, तितकाच प्रखर निश्चय आणि त्याग आणि स्वतःला संपूर्ण झोकून देऊन, स्वतःच्या हातानं, जाणूनबुजून शहीदी स्वीकारणारा शंकर गुहा नियोगी जेव्हा उभा राहिला तेव्हा एवढं प्रचंड जनआंदोलन उभं राहिलं. नियोगी मुळात बंगालमधला. बंगालमधील नक्षलवादी व मार्क्सवादी चळवळ जवळून पाहिलेला. खरं नाव नीरज गुहा नियोगी. भिलाईच्या स्टील कारखान्यात आल्यावर, मध्यप्रदेशातील लोकांना कळेल असं शंकर नाव त्यांनी घेतलं. सर्व प्रकारच्या कामगार समस्या स्वतः अनुभवून त्यावर नंतर उत्तर शोधण्याचा प्रयत्न केला. सर्व विचारधारा, मतप्रवाह यांना जोडून नियोगींनी स्वतःचं असं खास रसायन बनवलेलं होतं आणि म्हणूनच लोकांना संघर्षाकरिता पेटवणाऱ्यानंच त्यांना निर्माण कामामध्ये जोडायचं, असलं अद्भुत आव्हान तो पेलू शकला. सामान्यतः जनसमुदायांना कुठल्यातरी कारणाकरिता भडकावणं सोपं समजलं जातं, अर्थात असं मानणारेही कमी कुवतीचेच असतात आणि महिना काही हजार रुपये मिळवणाऱ्या कामगारांच्या संघटनांच्या नेत्यांकरिता हे सोपे असेलही; परंतु पिढ्यान् पिढ्या खितपत पडलेल्या समाजाला नियोगी संघर्षाकरिता उभं करू शकला इतकंच नव्हे तर त्यांचा संघर्ष, राग तो सदिश करण्यातही यशस्वी ठरला हे विशेष आहे. नियोगींच्या आंदोलनात शस्त्राचाराला पूर्ण विरोध होता. स्वतः नियोगींवर अनेकवेळा प्राणघातक हल्ले होऊनही त्यांनी कधी स्वतःजवळ शस्त्र, शरीरसंरक्षक बाळगले नव्हते आणि ही भूमिका लोकांपर्यंत पोचलेली होती. एकदा वालौदजवळ एका मोर्चावर पोलिसांनी अंदाधुंद गोळीबार केला. सुमारे बाराजण ठार झाले, काही जखमी झाले. संतप्त जमावाने

पोलिसांना त्यांच्या ठाण्यात आत घालून त्यांना घेराव घातला आणि सुमारे वीस हजारांचा जमाव त्या ठाण्याला वेढा घालून बसला. नियोगी यावेळी बाहेरगावी गेले होते. ठाणं जाळलं गेलं असतं, पोलीस मेले असते, काहीही होऊ शकलं असतं, पण अड्ड्याचीस तास नियोगी येईपर्यंत व जिल्हा पोलीस प्रमुखांनी जाहीर माफी मागेपर्यंत जमाव वेढा घालून बसून राहिला. आधुनिक भारताच्या इतिहासात या तोडीचं शांततामय संघर्षाचं उदाहरण फार क्वचित बघायला मिळेल. नियोगीला ज्यांनी पाहिलेलं आहे ते लोक त्यामुळेच त्याच्याविषयी फार भारावून बोलतात आणि यामध्ये केवळ कामगार नाही तर पक्षीय नेते, उद्योगपती, सर्वसामान्य माणसं, पोलीस अधिकारी हेसुद्धा आहेत. नियोगी केवळ रूक्ष संघटक नव्हता, तर स्थानिक आदिवासींची कला, संस्कृती यामध्येही त्याला फार रस होता. दल्ली राजहराच्या संघटनेच्या ऑफिसमध्ये म्हणूनच वृक्षदर्शन, संस्कृतिदर्शन अशा विविध गंमतीजंमती पाहायला मिळतात.

छत्तीसगढ़ आंदोलन हे केवळ खाणमुजरांचं आंदोलन होता कामा नये, शेतकऱ्यांचं, कामगारांचं, ग्रामीण आणि शहरी मजुरांचं आणि खरं तर शोषितांचं ही आंदोलन ही व्हावं अशीच कल्पना प्रथमपासून होती. आंदोलनं करून काय करायचं, जीवन कसं जगायचं याचं उत्तर दल्लीतल्या सहजीवनामध्ये होतं. याच हेतूने कालांतराने नियोगींनी भिलाई शहरातील कारखाना कामगारांचा प्रश्न हातात घेतला. या आंदोलनाचं नेतृत्व करत असताना धनाढ्य उद्योगपतींनी आणि समाजकंटकांनी दि. २८ सप्टेंबर ९१ रोजी आयुष्यभर शांततेच्या मार्गांनी आंदोलन केलेल्या या नेत्यांची निर्घृण हत्या केली. अर्थातच त्यामुळे आंदोलनाला मोठा फटका जरी बसला तरी आंदोलन थांबलं नाही.

‘नियोगीजी एक व्यक्ती नही, एक धारा थी । एक धारा है ।’ अशी घोषणा देत नियोगींनी आखून दिलेल्या मार्गावर कार्यकर्ते पुढेच गेले. अनेक नेत्यांनी या आंदोलनाला, नियोगींना बदनाम करण्याचाही प्रयत्न केला. परंतु त्यामुळे मुळातील विचारधारेत बदल झाला नाही. कोणत्याही प्रकारे राष्ट्रापासून, राज्यापासून वेगळं होण्याचं आवाहन नसतानाही फार प्रचंड लोकसंख्येचा पाठिंबा मिळालेलं; शोषणापासून आणि दारिद्र्य, अज्ञान, अंधश्रद्धा यापासून मुक्ती मिळवण्यासाठी केलेलं हे आंदोलन आपणही अभ्यासण्यासारखं, त्यातून शिकण्यासारखं आहे. ●●

आमची पी. एम. टी.

प्रवासी, कंडक्टर आणि पत्र्याच्या मोडक्या गाड्या = पी. एम. टी. ची बससेवा हे समीकरण आता सर्वमान्य झाले आहे. एक आदर्श बससेवा म्हणून केलेलं पी. एम. टी. चं वर्णन आता इतिहासजमा झाले आहे. छत्रपती शिवाजी महाराज आणि नंतर पेशवे यांनी ज्या पुण्यात अनेक इतिहास घडवले, त्या पुण्याची ही सहचारिणी पी. एम. टी. अजून किती इतिहास घडवणार आहे, हे भविष्यकाळच सांगू शकेल.

पी. एम. टी. चे प्रवासी हे सर्वात सहनशील प्रवासी आहेत. पुण्यात बसने प्रवास करायचा असेल तर फक्त तासांच्या भाषेत बोलावं लागतं. त्यामुळे अर्ध्यातासानंतर येणाऱ्या बससाठी ५-५४, ५-५७, ६-०१ ही मिनिटांची भाषा अंगवळणी पडणं पुणेकरांना परवडण्यासारखं नाही.

पी. एम. टी. चा कंडक्टर हे एक अजब रसायन आहे. पृथ्वीवरच्या प्राणिमात्रांमध्ये जितकी विविधता नसेल, तितकी विविधता प्रत्येक बसमधील कंडक्टर मध्ये दिसून येते. कंडक्टरला अकारण प्राप्त झालेल्या महत्त्वामुळे कुणाशीही कसंही वागायची परवानगी असल्याचा त्याने स्वतःचा गैरसमज करून घेतला आहे. सौजन्य सप्ताहाच्या व्यतिरिक्त औषधाला सुद्धा हा माणूस गोड बोलणार नाही. कंडक्टरची विनोदबुद्धी वाखाणण्यासारखी आहे. मोठ्या साहित्यिकांना देखील जमणार नाही इतके दर्जेदार विनोद ड्रायव्हर - कंडक्टर सांगत असतात. मागच्या वर्षी वर्ल्डकप क्रिकेटचे सामने सुरू होते. त्यामुळे ओव्हर्स, विकेट, सिक्सर या क्रिकेटच्या भाषेत सर्वजण बोलत होते. अशावेळी साक्षात ड्रायव्हरच्या समोर एक अपघात घडला, आणि ४ माणसे ठार झाली. अशावेळी त्या ड्रायव्हरच्या तोंडातून आलं, “च्याआयला एका बॉलमध्ये चार विकेट्स !”

बसमध्ये (कदाचित घरचं वातावरण निर्माण करण्यासाठी) यांनी काही खास जागा निर्माण केल्या आहेत. सगळ्यात मागचं लांबलचक बाक म्हणजे बालकनी. इथे गावातल्या हिरो लोकांचा समावेश असतो. ती नेहमीच हाऊसफुल्ल असते. डबलडेकरचा वरचा मजला म्हणजे टेरेस. खूप गर्दीतही आपल्या अचाट सामर्थ्यामुळे हा सगळी गर्दी कंट्रोल करतो. “चला स्टॅंडिंग आत चला, लाजू नका, तिकिट मागून घ्या, ओ हिरो तिकिट घ्या, साधुमहाराज हिमालयात जायला ही बस नाही, ओ मावशी टेरेस वर चला” असं एकाच वेळी अनेक जणांशी केलेलं संभाषण ऐकून ऐकणाऱ्याची काय अवस्था होत असेल याची कल्पनाच करणं योग्य, “हे विश्वचि माझे घर” या थाटात आपली काकू, मावशी, आजी करून घ्यायला तयार असतो.

कंडक्टरच्या ट्रेनिंगच्या वेळी त्यांना आकडे खायला देत असावेत. कारण एरवी मॅट्रिकला गणितात नापास झालेला माणूस हा देखील कंडक्टर म्हणून उज्ज्वल भविष्य उपभोगू शकतो. कुठल्या माणसाला कुठे उतरायचं असतं हे त्या माणसापेक्षा कंडक्टरला चांगलं ठाऊक असावं. म्हणून कुणाची हिरोगिरी पी.एम.टी.त चालत नाही. एकदा एका कंडक्टरने एका चेकरलाच तिकिटावरून हटकलं आणि बसमधून हाकललं. पी.एम.टी.त सर्वात वाईट अवस्था ड्रायव्हरची असते. कारण एकाच वेळी डबड्या बसेस, गुणी रस्ते, बसमधली आणि बाहेरची गर्दी, भांडणं याच्याशी कुठलाही गनिमी कावा न करता त्याला झगडावं लागतं. एकाच वेळी ५ शत्रूंशी सामना करणं नेपोलियन किंवा सिकंदराला देखील जमलं नसेल.

पी.एम.टी. चा आणखी एक बहुचर्चित घटक म्हणजे डबड्या गाड्या. आपल्या वैशिष्ट्यपूर्ण रचनेमुळे नको तिथे काटकसर करण्याच्या पुणेकरी वृत्तीमुळे या गाड्या अजूनही प्रवाशांची सेवा करत आहेत. पुणे म.न.पा. ला एक वाईट खोड आहे, रस्ता डांबरीकरणाच्या सहामाही योजना एकावेळी अनेक मार्गांवर चालू असतात. यावेळी जो ड्रायव्हर प्रवाशांसकट बस रस्त्याच्या पलीकडे नेईल, तो उत्तीर्ण.

आता हे बसपुराण बंद करते नाहीतर माझी बस चुकेल.

- पल्लवी वि. कुलकर्णी, १० वी

शब्दकोडे

१	२		३		४	५	
६			७	८			
	९					१०	११
१२			१३		१४		
		१५		१६		१७	
१८	१९					२०	
२१			२२		२३		
२४					२५		

आडवे शब्द :-

१. हे घनवेडे पाखरू धरते आभाळाची कास.
४. ८०% पेक्षा जास्त पाणी असलेली वेडीवाकडी फळभाजी
६. फुलांमध्ये असतो मध तर फळांमध्ये असतो ...
७. युद्धास आमंत्रण देणे, भडकावणे.
९. राहू केतू तरी माणसाच्या राशीत येतात, पण हा तर पृथ्वीच्याच राशीला लागलाय !
१०. आहारात कसं, सत्व हवं.
१२. धान्याचा ढीग
१३. हरणांच्या जातीतला प्राणी.
१६. मानलेला, मनातील विचार.
१८. ढगांचे घर.
२०. प्रचंड.
२१. हिंदीतील 'स्वरूप', 'रचना'.
२२. मराठीतील सुप्रसिद्ध कवी ज्यांच्या आडनावातच एक फळ आहे.
२४. आत्महत्येचा एक प्रकार.
२५. विजयोत्सवाचा दिवस.

उभे शब्द :-

१. ताकदीसाठीचा व्यायामप्रकार.
२. धूसफूस करत काम केल्याचा परिणाम काय ?
३. निर्भय असावे तर या शिष्यासारखे !
४. पक्ष्याचा आवाज.
५. मृदुंग वाजवायला वादकाबरोबर याचा गोळाही लागतो.
८. क्षुल्लक, फालतू.
११. पूर्वीच्या घरांची गॅलरी.
१२. प्रभाकर पेंढारकरांचे अत्यंत गाजलेले पुस्तक.
१४. इतिहासातील घटनांना याची अत्यंत आवश्यकता असते.
१५. आकाशात उडण्यासाठीचे साधन
१७. एखाद्या गोष्टीत तल्लीन होणे.
१९. अस्ताव्यस्त, घाणेरडा.
२२. क्रांतिकारक ? शास्त्रज्ञ ? एकात दोन ! छे ! दोघात एक.
२३. रेशमी वस्त्रांचा एक प्रकार.

आम्हीच लिहिणार आमचे पान . . .

वाचलेच पाहिजे असे काही . . .

पुस्तकाचे नाव - 'अकरा कोटी गॅलन पाणी'
लेखक - अनिल बर्वे.

संघर्ष ! माणसामाणसातला संघर्ष ! प्रतिष्ठेसाठीचा संघर्ष ! शिस्तीसाठी केलेला संघर्ष ! अन् सत्य पटवून देण्यासाठी केलेला संघर्ष. संघर्ष जणू मानवाच्या जीवनातला अविभाज्य घटकच बनला आहे व अशाच संघर्षाची कथा अनिल बर्वे यांनी आपल्या 'अकरा कोटी गॅलन पाणी' या पुस्तकात रेखाटली आहे.

खाण जगतातला श्रेष्ठतम इंजिनियर स्वामी, निसर्गाशी लढा देऊन सैतानी खदानातून सातत्याने भरपूर उत्पादन काढतो. परंतु पैशाच्या लोभाने लाचार होऊन तो एकच चूक करतो व त्याच्या कर्तृत्वाला भगदाड पडतं आणि त्यात साचत अकरा कोटी गॅलन काळशार विषारी पाणी.

अशातच दिवेचा नावाचा एक स्कॉलर खाण मॅनेजर भद्रपूर कोलियरित खाण खोदण्यास सुरुवात करतो व स्वामीचे धाबे दणाणते. सैतानी खदानाच्या दिशेने एक पिलर जरी काम पुढं गेलं असतं, तर शे-पाचशे निष्पाप कामगारांना आपल्या प्राणांना मुकावं लागलं नसतं. या विचाराने मात्र स्वामीच्या अंगावर सरकन काटा उभा राहतो. आता मात्र अगतिक लाचार स्वामी सद्सद्विवेकबुद्धीची टोचणी लागून आपले पाप साऱ्या जगासमोर उघडे करण्यास तयार होतो, परंतु त्यासाठीही त्याला करावा लागतो संघर्ष ! कारण त्याच्याबरोबर अनेक पुढाऱ्यांचे बिग फुटणार होते.

ऐन निवडणुकीच्या काळात सरकारपुढे त्याची डाळ शिजत नव्हती. तर सर्व वार्तापत्र सरकारचेच गुलाम असल्यामुळे तेथे त्याच्याकडे कोणी लक्ष देत नव्हते.

अखेर त्याची ही धडपड पाहून एक प्रकाशक ही सत्यकथा छाप्याची ठरवतो. पण हाय रे ! अंक बाहेर पडायच्या आतच जप्त केला जातो आणि सैतानी खदानाच्या दिशेने सुरू झालेले काम बंद पाडण्यासाठी स्वामीने फोडलेला टाहो अखेर आकाशातच विरून जातो.

अखेरचा प्रयत्न म्हणून खाण कामगारांना परिस्थिती समजावून देण्यासाठी स्वामी भद्रपूरला येतो व सैतानी खदानाच्या दिशेने काम सुरू होत आहे हे ऐकून धावत पळतच खाणीकडे निघतो व खाणीत उतरण्यासाठी तो एअर लॉकचा दरवाजा उघडणार, तोच खाडकन् तो पोलादी वजनदार दरवाजा उघडला जातो व आतून आलेल्या हवेच्या जबरदस्त झोतानं स्वामी फेकला जाऊन दणकन् पिटच्या भिंतीवर आपटतो व तोंडाने पुटपुटतो, अकरा कोटी गॅलन पाणी...

अकरा कोटी गॅलन पाणी. सर्वत्र एक आक्रोश ! एव्हाना सैतानी खदानच्या विषारी पाण्याने अनेकांना आपल्यात समावून घेतलं होतं.

हे सर्व कसं घडलं ? बड्यांच्या शर्यतीत, त्यांच्या लाचारीत सामान्य माणूस कसा होरपळून निघतो व सरकारच्या जाणीवपूर्वक बेजबाबदारपणामुळे कामगारांचे कसे अतोनात हाल होतात, याचे चित्र डोळ्यासमोर यायचे असेल तर वाचलंच पाहिजे असं ... 'अकरा कोटी गॅलन पाणी.'

- स्वप्नील कर्णे, ११ वी

★ लघवः तारकाः ★

चमूचम चमूचम लघवस्तारकाः ।

अहो आश्चर्यम्, चिन्तयाम्यहम्

जगतः उपरि उन्नतस्थाने

★ रत्नसमाः सन्ति आकाशे ★

Twinkle Twinkle little star

How I wonder what you are

up above the world so high

like a diamond in the sky

(अशा सुमारे २५ मूळ इंग्रजी

शिशुगीताचे संस्कृत भाषांतर अदिती

नागले, अनघा कुलकर्णी

या ८ वी च्या दोन विद्यार्थ्यांनी

संस्कृत प्रकल्पाचा भाग म्हणून

केले आहे.)

मनाचे मनोगत

ललिता माने, १० वी

हे मन कोण, कुठे, कसे ठाऊक आहे का ?

नाव गाव, त्याचा पत्ता माहीत आहे का ?

चितेच्या ओझ्याने वाकले माझे मन,

विसावा घेऊ देईना; सांगे विचार कर.

समोरून गेले एक फुलपाखरू,

मन म्हणाले नुसतीच नको निरखू.

त्याच्यासारखे स्वच्छंद फिरायचे मग मी ठरवले,

पहिले उड्डाण कुठे करायचे हेच नाही उमगले.

मनाने गरिबांच्या झोपडीत जायचे ठरवले,

त्यांची दुर्दशा पाहून मन कळवळले.

त्या दुःखी मातेच्या डोळ्यातले पाहवेनात अश्रू,

डोळ्यातले भाव विचारीत होते, "कुठे हात पसरू ?"

पुढाऱ्यांना जाब विचारायचा केला मी निश्चय

त्यांच्या ऑफिसमध्ये मात्र देईना कोणी आश्रय.

ठरवले जायचे वकिलांकडे अन् खेचायचे कोर्टात,

वकिलाने मला विचारले, खिसा गार की गरम ?

त्याला नाही पण आम्हालाच वाटली त्याची शरम.

न्यायाचा तराजू तोलत होता पैसा आणिक अन्याय,

अत्याचार, खून, मारामारी, दरोडे त्यात मोठेसे काय ?

अखेर गेले नेत्यांकडे जे 'आमच्यासाठी' काम करताना भासत होते.

पण तेही गुन्हा करून बचावासाठी साहेबापुढे शोपट्या हलवित होते.

संतापलेले माझे मन खूपच दुःखी झाले,

प्रबोधिनीतल्या युवाशक्तीवर मोठ्या आशेने स्थिरावले.

भ्रष्टाचाराचा काळिमा पुसायचा करूया आपण निश्चय,

लाच, निरक्षरता, बेईमानी, अन्यायाची पेटवून होळी अक्षय.

६ डिसेंबरला अयोध्या येथे जमलेल्या कारसेवकांच्या मोठ्या समूहाने बाबरी मशिदीचे बांधकाम पाडून तेथे रामप्रतिमेची स्थापना केली, या घटनेचे तीव्र साद-पडसाद व्यापक प्रमाणात देशभरात उठले. जागोजागी शहरांमध्ये उसळलेल्या जातीय दंगली, संघटनांवर बंदी, उत्तरप्रदेश व अन्य तीन राज्यांतील भाजपाच्या सरकारांची बडतर्फी व यासारख्या अनेक महत्त्वपूर्ण घटना प्रतिदिन घडत आहेत. अयोध्या येथे ६ डिसेंबरला कारसेवकांनी केलेली कृती योग्य का अयोग्य होती याबद्दलही उलटसुलट मते वाचण्यास, ऐकण्यास मिळत आहेत. अयोध्या येथील घटनांचे देशभरात व आंतरराष्ट्रीय वर्तुळात कसे प्रतिसाद उठले हे अभ्यासणेही अतिशय महत्त्वाचे आहे.

भारतात उमटलेल्या प्रतिसादांचा विचार करताना चार मुद्द्यांवर वृत्तपत्र, आकाशवाणी, दूरदर्शन या माध्यमांतून भर दिलेला आढळतो. पहिला मुद्दा कारसेवकांच्या कृतीने न्यायालयाचा अवमान झाला आहे. त्यापाठोपाठ आरोप केला जातो तो असा की अयोध्या येथे घडलेल्या घटना म्हणजे भारताच्या निधर्मीपणाच्या तत्त्वाला लागलेला मोठा काळिमा आहे. याचीच पुढची पायरी म्हणजे भारतीय मूल्यांच्या तत्त्वाला सर्वधर्म-समभावाच्या-सहिष्णुतेच्या स्वभावाला अशी कृत्ये अनुसरून नाहीत अशीही एक भूमिका मांडली जात आहे.

अयोध्या प्रश्नाची दुसरी बाजू या गदारोळात पूर्णतः दुर्लक्षिली गेली आहे. किंबहुना सोयीस्कररीत्या त्याचा विसर पडावा अशी प्रचाराची रणधुमाळी ठरवून आखलेली वाटते. शहाबानो प्रकरण, या प्रकरणी न्यायालयाने एका मुस्लीम महिलेस पोटगी देण्यासंबंधी दिलेला ऐतिहासिक निर्णय, या निर्णयाविरुद्ध 'तथाकथित' बुद्धिमंत व पुरोगामी विचारवंतांनी उघडलेली प्रचाराची आघाडी व या सर्व दबावाचा परिणाम म्हणून न्यायालयाचा निर्णय बदलण्याची झालेली कृती या सर्व घटना ताज्या आहेत. सर्वधर्मसमभावाची घोषणा सोयीस्करपणे, स्वार्थी हेतूसाठी वापरली जात असताना याच धर्माच्या नावावर वेगवेगळ्या प्रकारचे कायदे या देशातील नागरिकांना लागू होतात. त्यावेळेस घटनेच्या मार्गदर्शक तत्वात लिहिल्याप्रमाणे सर्वांसाठी समान नागरी कायदा असावा या तत्त्वाचा मात्र सोयीस्करपणे विसर पडू शकतो हेही आपण

पाहातो आहोत. काश्मीरमधील बहुसंख्य हिंदू तेथील अतिरेक्यांच्या दहशतीस घाबरून पळून येऊन दिल्ली व जम्मू येथील शिबिरांमध्ये जनावरांपेक्षा वाईट अशा अवस्थेत राहात आहेत. या हिंदूंची मालमत्ता, घरांची व अनेक मंदिरांचीही गेल्या पाच वर्षांत धूळदाण झाली. या घटनेबद्दल मात्र कोणीही चकार शब्द उच्चारले नाहीत. दुसऱ्या धर्माबद्दल कायम आदरभावच असणाऱ्या, सर्वसमावेशक मानसिक वृत्ती ठेवणाऱ्या हिंदूनाच सहिष्णुतेचे उपदेश देण्याचा काय उपयोग आहे असा प्रश्नही कोणास पडला नाही. थोडक्यात, अयोध्या प्रश्नाच्या निमित्ताने या सर्व प्रश्नांबद्दल रोखठोक विचार करण्याची वेळ तर जरूर आली आहे.

आंतरराष्ट्रीय वर्तुळात पहिला व सर्वात महत्त्वाचा प्रतिसाद आपल्या शेजारील देशांमध्ये उमटला. बांगला देश व पाकिस्तानात जे काही थोडेफार हिंदू अजूनही राहात आहेत त्यांच्यावर सरसकट हल्ले मोठ्या प्रमाणात झाले. या दोनही देशातील हिंदूंची अनेक देवळे व वास्तूंची नासधूस करण्यात आली. एका देशाने तर आपल्या परदेशी कचेरीवरील ध्वज अर्ध्यावर उतरवला - कशासाठी, तर अयोध्येतील घटनांचा निषेध म्हणून ! केवळ आपल्या शेजारी देशांमध्ये नव्हे तर इंग्लंडमधीलही मंदिरे व शीखांची गुरुद्वारेही दंगलखोऱ्यांच्या हल्ल्यांतून वाचली नाहीत. अयोध्या प्रश्नाचे जगात उठलेले हे प्रतिसाद अभ्यासणे त्यामुळे महत्त्वाचे आहे.

दुसरा महत्त्वाचा प्रतिसाद किंबहुना भीती राजकीय पक्षांना व अभ्यासकांना यानिमित्ताने प्रकर्षाने वाटली की आखाती देश, (की जे मुस्लीम बहुसंख्याक आहेत.) अयोध्या घटनेवरील राग भारतावर काढण्याचा विचार करतील व त्यादृष्टीने भारताला करणाऱ्या तेल पुरवठ्यावर काही बंधने आणतील किंवा तो तेलपुरवठा थांबवतीलच. सुदैवाने या देशांनी अशी काही कृती केलेली नाही. भारताने आपल्या परराष्ट्रीय धोरणात सातत्याने आखाती देशातील मुस्लीम राष्ट्रांना पाठिंबा दिला आहे. याचा अर्थ हे देश जुन्या मैत्रीला जागून मैत्रीचा हात नेहमीच पुढे करतील असे गृहीत धरणेही धोक्याचे आहे. सुदैवाने अजून तरी हा तेलपुरवठा पूर्ववत चालू ठेवण्याचे आश्वासन या देशांकडून मिळाले आहे.

अयोध्या घटनांचा तिसरा व आणखी एक महत्त्वाचा परिणाम म्हणजे भारतात होणाऱ्या

परदेशी आर्थिक गुंतवणुकीवर काही देशांनी शंका व्यक्त केली आहे. गेल्या दोन वर्षांतील नवीन आर्थिक धोरणांनुसार पाश्चिमात्य व कोरिया, जपान यासारख्या पौर्वात्य देशांतील अनेक कारखानदार भारतात नवे उद्योग सुरू करण्यास उत्सुक होते. त्यातील अनेकांनी भारतीय कारखानदारांबरोबर वाटाघाटी करण्यासही सुरुवात केली होती. अयोध्या घटनांनंतर देशभर जे अस्थिर वातावरण निर्माण झाले, त्यामुळे परदेशांतील भांडवल गुंतवणूक करणाऱ्यांसमोर काही अनिश्चितता निर्माण झाली आहे. भारताबद्दल आपणास कितीही अभिमान वाटत असू देत, बाहेरच्या अनेक देशांमध्ये व तेथील नागरिकांमध्येही भारत हा, "सापांचा, मांत्रिकांचा, जादू-टोणा करणाऱ्या साधूंचा" देश आहे अशी प्रतिमा असते. आपल्या येथील शास्त्र-तंत्रज्ञानाच्या क्षेत्रातील प्रगती, वाढलेली कारखानदारी, स्वयंपूर्ण शेती इत्यादींबद्दल तसे या मंडळींना अज्ञानच असते. या अज्ञानात अयोध्येसारख्या घटनांमुळे भरच पडते.

वरील तीन महत्त्वाच्या परिणामांवरून आपणास असे लक्षात येईल की देशातील रामजन्मभूमी-बाबरी मशिदीचा वाद याचे क्षेत्र केवळ आपल्या देशापुरतेच मर्यादित राहिलेले नाही, तर त्याचे व्यापक व सखोल पडसाद आंतरराष्ट्रीय क्षेत्र व त्यातील भारताचे स्थान यावरही यापुढच्या काळात पडणार आहेत.

"मला काय त्याचे ? मी तर अजून शाळकरी विद्यार्थी आहे." अशी प्रतिक्रिया तुमच्यातील काही जणांच्या मनात येईल. तथापि अशा महत्त्वाच्या राष्ट्रीय घटना घडत असताना त्यापासून विद्यार्थ्यांनाही अलिप्त राहता येणार नाही. तथापि अमुक एक योग्य व तमुक एक चूक अशी टोकाची मते बनवण्यापेक्षा या निमित्ताने अशा राष्ट्रीय प्रश्नांचा सांगोपांग अभ्यास होणे अतिशय आवश्यक आहे. हे सर्वच प्रश्न, उदा. अयोध्या प्रश्न, जागतिक बँकेकडून कर्ज घ्यावे का नाही? शेतीला पुरवठा करणाऱ्या खतांवर सवलत द्यावी किंवा नाही इ. प्रश्न अतिशय गुंतागुंतीचे आहेत. या प्रश्नांना होय किंवा नाही अशी एकदम उत्तरे देता येत नाहीत. या प्रश्नांचा व्यापक व खोलात जाऊन अभ्यास करून त्यावर संतुलित उत्तरे शोधावी लागतील. त्यामुळे 'मला काय त्याचे ?' अशी तटस्थाची भूमिका न घेता अयोध्या प्रश्नाच्या सर्व बाजूंचा विचार प्रबोधकांनी करणे आवश्यक आहे.

कन्याकुमारीहून दक्षिण समुद्राच्या खडकांवरून एक वादळ जोरानं घोंघावत सुटलं होतं. त्या वादळाचा तडाखा एवढा जबरदस्त होता की दीर्घकाळ सुस्तावलेल्या, झोपी गेलेल्या हिंदुस्थानाला त्यानं खडबडून जागं केलं. कन्याकुमारीला समुद्रातील खडकावर ध्यानस्थ बसलेल्या स्वामी विवेकानंदांच्या हृदयातून हे वैचारिक वादळ सुसाट सुटलं होतं. दक्षिणेश्वरी असताना श्री. रामकृष्ण परमहंसांजवळ बसून विवेकानंदांनी आध्यात्मिक साधना पूर्ण केली होती. त्यानंतर संपूर्ण हिंदुस्थानचा प्रवास त्यांनी केला. त्यावेळी पारतंत्र्य आणि दारिद्र्य यामुळे मातृभूमीची झालेली दुर्दशा त्यांना स्पष्टपणे नजरेसमोर आली. कन्याकुमारीला आल्यानंतर एकांतात त्यांचे मन देशाच्या दुःस्थितीविषयी चिंतन करू लागले. एकीकडे सागराच्या लाटा खडकावर हेलकावत होत्या आणि दुसरीकडे हृदय हेलकावे खात होते. मन क्षुब्ध झाले होते. स्वामीजी म्हणतात,

‘विचारांच्या या वादळामुळे, विशेषतः दृष्टीस पडणारे अज्ञान आणि दारिद्र्य यांच्या भीषणतेमुळे मला झोप आली नाही..... मुख्य म्हणजे आम्ही आमचे राष्ट्रस्वरूप, राष्ट्रीय चैतन्य - आत्मा विसरलो आहोत आणि सर्व दुःखांचे मूळ त्यात आहे. या राष्ट्रांचे चैतन्य पुनरपि जागृत करून आपण आपल्या समाजाला उभे केले पाहिजे.’

अमेरिकेत जाऊन हिंदू

धर्माची महती जगताला पटवून द्यावी, कार्यासाठी पैसा उभा करावा आणि परत येऊन देशबांधवांच्या पुनरुत्थानासाठी वाहून घ्यावे असा निश्चय त्यांच्या मनात पक्का झाला. ‘संपूर्ण व्यक्तिनिष्ठ आणि अहंकाराच्या शिखरावर असलेल्या पश्चिमेला हिंदुस्थानने जगताला दिलेल्या अध्यात्माच्या संदेशापुढे नमवायला भाग पाडीन आणि त्या विजयाच्या

हे वीर विवेकानंद . . .

हे वीर विवेकानंद हिंदुयशमूर्ती
हे युवकप्रवर, तू युवहृदयांची स्फूर्ती ॥४॥

दास्यात पाहुनी विश्वधर्मजननी ही
तू क्षुब्ध सिंहसा व्याकुल अंतर्दामी
मुक्तीचा तिचिया ध्यास तुला दिनराती ॥१॥

शत आघातांनी कुंठित मूर्च्छित झाली
ती हिंदुचेतना फिरून तू चेतविली
तिज उन्नतमस्तक निर्भय केले जगती ॥२॥

स्मरतात तुझे ते घनगर्जितसे शब्द
‘मन वज्र हवे अन् मनगट ते पोलाद’
जग जिंकायची ईर्ष्या दाटो चित्ती ॥३॥

तव अमृतवाणी हाक देत आम्हाते
रे अतुल बलस्वी करू हिंदुराष्ट्राते
युवशक्ति हवी मज कार्यशरण पुरुषार्थी ॥४॥

जी जीवनपुष्पे सतेज नवरक्ताची
स्थापावा त्यांनी धर्म आत्म अर्पूनी
त्यानेच अर्चना होत राष्ट्रदेवाची ॥५॥

प्रकाशात माझी मातृभूमी दीप्तीपूर्ण सूर्यापेक्षाही अधिक देदीप्यमान झालेली मी पाहीन असा संकल्प त्यांनी मनाशी केला. या त्यांच्या चिंतनातून पूर्वीचे स्वामीजी कोठेतरी शून्याकारात विलीन झाले आणि त्यांच्या जागी एका देशभक्ताचा, प्रवर्तकाचा, राष्ट्रद्रष्ट्याचा जन्म झाला.

अमेरिकेत शिकागो येथे भरलेल्या सर्वधर्मपरिषदेमध्ये स्वामीजींनी हिंदूधर्माची यशोपताका फडकाविली. ‘अमेरिकेमध्ये बंधूनी आणि भगिनीनी’ या शब्दांनी सुरुवात झालेल्या त्यांच्या भाषणाने श्रोत्यांमध्ये जणू विद्युतलहरी निर्माण झाल्या. टाळ्यांचा प्रचंड कडकडाट झाला. स्वामीजी म्हणाले,

‘आज कोणीतरी धर्मसहिष्णुतेबद्दल बोलले. माझा जन्म ज्या धर्मात झाला तो धर्म परमसहिष्णू आहे. एवढेच नव्हे तर जगातले सर्वच्या सर्व धर्म पूर्णतया सत्य आहेत असे तो मानतो. धार्मिक अत्याचारांनी निर्वासित झालेल्या विविध धर्मांच्या

अनुयायांना आम्ही आमच्या पोटात आनंदाने जागा दिली, हे मी अभिमानपूर्वक सांगतो. रोमनांच्या अत्याचारांनी यहुदी आणि मुसलमानांच्या अत्याचारांनी पारसिक भारतात आले. त्यांना त्यांचा धर्म बदलण्याची कधीच आवश्यकता पडली नाही. सर्वच धर्म जेथे सत्य आहेत तेथे बदलायचा धर्म तो कोणता निस्वीकारायचा धर्म तरी कोणता?’

या भाषणाने स्वामीजींना कीर्तीच्या शिखरावर नेऊन ठेवले होते. परंतु त्यावेळी त्यांचे अंतःकरण हिंदुस्थानसाठी तळमळत होते. त्याच दिवशी रात्री एका कोटचधीश गृहस्थाने स्वामीजींना राहण्यासाठी आपल्या घरी नेले. तेथे राजेशाही थाटात त्यांची सर्व बडदास्त ठेवली होती. झोपेसाठी सर्व सोयींनी युक्त अशी एक राजमहालासारखी खोली त्यांना दिली. खोलीत मंद निळा प्रकाश, संगमरवरी फरशा, शोभिवंत पलंग, त्यावर मऊ पिसांचा बिछाना अशी सुसज्जता होती. स्वामीजी खोलीत आले. मनात सकाळचे सर्व प्रसंग आठवत होते. सर्वधर्मपरिषदेतील भाषण, टाळ्यांचा कडकडाट, अभिनंदनाचा वर्षाव हे सर्व आठवून भारावलेल्या मनःस्थितीत स्वामीजी पलंगावर बसले मात्र, तोच हजारो विंचवांनी एका क्षणी नांग्या माराव्यात तशा शिणका त्यांच्या शरीरातून निघाल्या. ते एकदम उभे राहिले. मन त्यांना विचारू लागले, ‘अरे तू कोण? तू कुठे आहेस? तुझा देश कोणता? तुझा वेष कोणता? तुझा धर्म

हे युवकप्रवर तू युवहृदयांची स्फूर्ती

कोणता?

विवेकानंदांच्या चित्तासमोर हिंदुस्थान उभा राहिला. तीस कोटी हिंदुसमाज, त्याचे दारिद्र्य, त्याचे पारतंत्र्य, त्यातील अपमान, दुःख, तेथील दुष्काळ, हालअपेष्टा त्यांना साक्षात दिसू लागल्या. खोलीतले ते ऐश्वर्य त्यांना खायला उठले. ते त्यांना सहन होईना. अभावितपणे ते बाहेरच्या गच्चीत गेले. विचारांच्या कोलाहलात त्यांच्या डोळ्यातून अश्रुधारा वाहू लागल्या. त्यांनी जगदंबेची प्रार्थना केली,

‘आई जगदंबे, माझी मातृभूमी जोपर्यंत भीषण दारिद्र्याच्या दुःखात आहे तोपर्यंत मला लाभणाऱ्या यशांचे आणि कीर्तीचे काय होय? मूठभर तांदळासाठी माझ्या देशातील लाखो लोकांना मरावे लागत आहे आणि येथे सामान्य व्यक्तीच्या क्षुद्र सुखासाठी वैभवाच्या राशी ओतल्या जात आहेत.

किती दारुण विपरीत स्थिती ! ही कशी दूर होईल? माझा देश जागृत कसा होईल ? सुखी कसा होईल ? जगदंबे, तूच यातून मार्ग दाखव.’

प्रार्थना करता करता तन्मय झालेल्या चित्ताची समाधी लागली आणि त्याच स्थितीत विवेकानंदांना फरशीवर झोप लागली.

हिंदुस्थानचे पुनरुत्थान हा एकमेव ध्यास स्वामीजींना लागलेला होता. त्यासाठी तरुणांवर, युवाशक्तीवर त्यांची मोठीच भिस्त होती. तारुण्याने मुसमुसलेले, टवटवीत फुलांसारखे उत्साहाने भरलेले युवकच देश बदलून टाकू शकतील असे त्यांना वाटे. सर्व हिंदुस्थान हा तरुण, संन्यस्त प्रचारकांनी व्यापून टाकावा अशी त्यांची योजना होती. ‘यापुढे मातृभूमी एवढ्या एकाच दैवताची पूजा करा, बाकीचे देव निरर्थक आहेत’

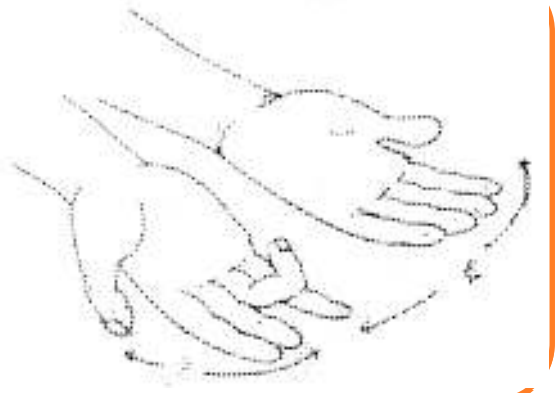
असे त्यांचे तळमळीचे सांगणे होते. तरुणांनी धीट, निर्भय झाले पाहिजे, शक्तीची उपासना केली पाहिजे, संघटना केली पाहिजे असे ते आग्रहाने प्रतिपादन करीत. प्रत्येकाने मंत्रद्रष्टा झाले पाहिजे. भूतकाळातील ऋषीपेक्षाही मोठे कार्य केले पाहिजे. आपल्या देशाला पौरुषसंपन्न केले पाहिजे. वेदान्ताची ध्वजा खांद्यावर घेऊन विश्वविजय मिळविला पाहिजे. असे विजिगीषु ध्येय त्यांनी या देशातील तरुणांपुढे ठेवले आहे.

विवेकानंदांनी निर्माण केलेले हे वैचारिक वादळ आपणा सर्वांना हीच साद घालत आहे -

‘उत्तिष्ठत ! जाग्रत ! प्राप्य वरान् निबोधत !’
(राष्ट्रद्रष्टे विवेकानंद’ या डॉ. वि. वि. पेंडसे यांनी लिहिलेल्या पुस्तकाच्या आधारे.)

● ९ चा पाढा हातांवर ●

आपल्या दोन्ही हाताची सर्व बोटे पसरा. डाव्या हाताच्या अंगठ्यापासून या बोटांना १ ते १० क्रमांक द्या. आता ९ चा पाढा या हातांवर तयार करता येईल. उदा. ९ ह ४ करायचे असेल तर चौथे बोट दुमडा. या दुमडलेल्या बोटाच्या डावीकडे ३ बोटे आहेत तर उजवीकडे ६ बोटे आहेत. म्हणून तीनावर सहा बरोबर ३६, तसेच ९ ह ५, ९ ह ८ करून पाहा. आहे की नाही गंमत !

ओळखा पाहू गाजलेल्या चेहऱ्यांना

खाली देशभर प्रसिद्ध असलेल्या ५ वादकांची चेहरे दिले आहेत. त्यांची नावे व ते वाजवत असलेली वाद्ये ओळखा.

कुंचल्याची करामत - १ पिंजऱ्यातील सिंह

चित्रकार - प्रा. चारुता पुराणिक

★ नवीन राष्ट्रीय सौर दिनदर्शिका ! ★

भारतीय शासनाने स्वीकारलेल्या कालगणनेनुसार तर्कसंख्यातीर्थ रघुनाथशास्त्री कोकजे प्रवर्तित, धर्मनिर्णय मंडळ - ज्ञान प्रबोधिनी पुरस्कृत नवीन राष्ट्रीय सौर दिनदर्शिका प्रकाशित झाली आहे. दिवाळी अंकातील 'भारतीय कालगणना' हा लेख आपण सर्वांनीच वाचला असेल. त्यानुसार प्रत्यक्ष व्यवहार करण्यासाठी ही दिनदर्शिका खूपच उपयुक्त आहे. यामध्ये सौर दिनांक, इंग्रजी दिनांक, चांद्रतिथी व दिनविशेष असे एकाच चौकटीत छापले आहे. त्यामुळे ती समजण्यास व दैनंदिन व्यवहारात वापरण्यास अत्यंत सोयीची झाली आहे. ही दिनदर्शिका सौर पौष शके १९१४ ते सौर अग्रहायण शके १९१५ या १२ महिन्यांची आहे.

किंमत रु. ८/- पोस्टाद्वारा पाठविण्यासाठी रुपये १०/- मनिऑर्डरने

सौर माघ

पाठवावेत.

६

मंगळ

गणराज्यदिन
जानेवारी
माघ शु. ४

प्रबोधनच्या सभासदांनी संपादकांकडे समक्ष अथवा पत्राद्वारा २० जानेवारी १९९३ पर्यंत नोंदणी केल्यास एक रुपया सूट मिळेल.

स्वतंत्र भारतात राष्ट्रीय दिनदर्शिका वापरा.

★ नवीन राष्ट्रीय सौर दिनदर्शिका ! ★

मागच्या अंकापासून आपल्या मासिकामध्ये थोडा बदल केला आहे. दिल्लीहून आपल्या मासिकाला शासकीय मान्यता मिळाली असून त्यांनी या मासिकासाठी 'छात्र प्रबोधन' हे नाव मान्य केले आहे. त्यामुळे यापुढे आपल्या मासिकाचे नाव 'छात्र प्रबोधन' असे असेल. या नवीन नावाच्या मासिकाचा मागचा अंक हा पहिला अंक होता म्हणून वर्ष १ अंक १ असे लिहिले होते. दिवाळी अंक दुप्पट पृष्ठसंख्येचा काढल्यामुळे मागचा अंक १२ पानी केला होता. यापुढचे सर्व अंक पुन्हा १६ पानी असतील.

अपेक्षा तुमच्याकडून

१. तुमचा नाव, पत्ता जर चुकीचा असेल, त्यात पिनकोड क्रमांक नसेल तर पुन्हा एकदा संपूर्ण नाव व पत्ता पोस्टकार्डावर लिहून आमच्याकडे पाठवा.
२. 'छात्र प्रबोधन' चे जे बोधचिन्ह आहे त्याचा तुम्हाला सापडलेला अर्थ लिहून पाठवा.
३. पत्रव्यवहार करताना, तुमचे नाव, गाव व दिनांक घालण्यास विसरू नका.

★ 'छात्र-प्रबोधन' ची उत्तरपत्रिका लवकर पाठवा !

★ नवीन मित्र-मैत्रिणींना सभासद करून घ्या !

१६

थोर संक्रांतीचा हा सण, ओलाव्याने धरले हे मन। एकमेकां देऊन तीळगूळ, स्नेहभावाचे वाढवू वर्तुळ।।

हे मासिक 'ज्ञान प्रबोधिनी' या संस्थेच्या मालकीचे असून सौर पौष १, शके १९१४ (२२ डिसेंबर १९९२) या दिवशी ज्ञान प्रबोधिनी, ५१०, सदाशिव पेठ, पुणे ४११ ०३० येथून प्रकाशित झाले

पुस्त - डाक

संपादक, प्रकाशक : श्री. महेंद्र सेठिया

मुद्रक : प्रबोध संपदा, पुणे - २

नोंदणी क्र. PHM/153/VIII

छात्र प्रबोधन - PNCW/349

वार्षिक वर्गणी : रु. २५/-